

PUSTINJA BLACA - KULTURNI SPOMENIK OTOKA BRAČA

Škrpaca, Antonela

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:546708>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-05**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

**PUSTINJA BLACA – KULTURNI SPOMENIK
OTOKA BRAČA**

ANTONELA ŠKRPACA

Split, 2023.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST UMJETNOSTI

**PUSTINJA BLACA – KULTURNI SPOMENIK
OTOKA BRAČA**

Student:
Antonela Škrpaca

Mentor:
prof. dr. sc. Ivana Prijatelj Pavičić

Split, 2023.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Murvičke pustinje	2
2.1. Zmajeva špilja.....	3
2.2. Pustinja Dračeva luka	5
2.3. Pustinja Stipančić	6
2.4. Pustinja Dutić.....	7
2.5. Pustinja Silvio	8
3. Pustinja Blaca.....	10
3.1. Začeci Pustinje Blaca.....	11
3.2. Povijesni razvoj.....	12
3.3. Samostanski kompleks.....	13
3.4. Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije	17
3.4.1. Oltarne pale.....	20
3.5. Pustinja Blaca na početku 20. stoljeća	24
3.5.1. Tiskara.....	24
3.5.2. Škola	24
3.5.3. Zvezdarnica.....	25
3.5.4. Biblioteka	27
3.5.5. Pinakoteka.....	28
3.5.6. Ostale dragocjenosti.....	31
4. Projekt eko-muzeja i revitalizacija Pustinje.....	34
5. Zaključak.....	39
Popis priloga	41
Literatura.....	43

1. Uvod

Pustinja Blaca osnovana je u 16. stoljeću od strane poljičkih svećenika, prebjega pred osmanskim napadima. Dolaskom na Brač nastanjuju područje blatačke udoline i špilju Ljubitovicu. Osnovana 1550. godine, Blaca je najmlađa među pustinjama, ali ujedno najdugotrajnija i najrazvijenija.

Prvi dio rada posvećen je murvičkim pustinjama koje su poljički svećenici osnivali na južnim obroncima otoka Brača tijekom 15. i 16. stoljeća. Osnovano je ukupno šest pustinja, a svaka od njih posebno je opisana. Najstarija među njima bila je Zmajeva špilja. Drugi dio posvećen je pustinji Blaca. Opisan je nastanak Pustinja, kao i njen povijesni i gospodarski razvitak tijekom četiri stoljeća postojanja. Kao ključni dio samostanskog kompleksa, posebno se obrađuje prostor blatačke crkve, kao i oltarne pale unutar nje. Stradanjem stare crkve u požaru 1724. godine, pustinjaci podižu novu koja se održala do današnjih dana. O kulturnom dosegu Pustinja najbolje svjedoče biblioteka, pinakoteka, tiskara, zvjezdarnica, škola, kao i mnogi drugi dijelovi inventara koji dodatno pridonose impresivnosti blatačkog kompleksa. Posljednji dio rada bavi se revitalizacijom pustinja Blaca. Restauratorski radovi započeli su 2007. godine u sklopu projekta *Eko-muzej Pustinja Blaca*. Uključivali su popravak pristupnog puta, radove na obnavljanju muzejske zgrade i dijela namještaja, uređenje *Nove* i *Težačke kuće* itd. Također, aktivno se radi na promociji kulturne i prirodne baštine Pustinja, poticanju svijesti o važnosti očuvanja prirode te promicanju održivog turizma.

2. Murvičke pustinje

Mjesto Murvica smješteno je na južnim obroncima otoka Brača. Nalazi se oko 5 km zapadno od mjesta Bol i oko 800 m iznad razine mora. Radi se o plodnom području u kojem prevladava uzgoj vinove loze.¹ Mjesto Murvica nastalo je kao uslužno naselje prvim samostancima, a bilo je naseljeno već u rimsko doba o čemu svjedoče nalazi rimskog novca, grobova te ostatci rimskog gospodarstva. Prvi spomen Murvice datira iz 1286. godine kada je bračka vlastela knezu darovala zemljišta na tom području sa kojih je on ubirao prihode od žita i vina. U razdoblju između 1416. i 1512. godine ta područja naseljavaju glagoljaški redovnici i redovnice koji su pred navalom Osmanlija pobjegli iz Poljica i smjestili se na Braču. Oni tu osnivaju samostane ili pustinje.² Prije nego što su dobili zemlju za podizanje crkvice i samostana od strane hvarskog biskupa i općinskih vlasti, boravili su u špiljama. Na južnoj strani Brača postoji šest redovničkih pustinja, a to su: *Zmajeva špilja*, *Dračeva Luka*, *Pustinja Dutić*, *Pustinja Silvio* ili *Dubravčić*, *Pustinja Stipančić* te *Pustinja Blaca*.³ Nakon Drugog svjetskog rata svi murvički samostani bili su opljačkani, devastirani ili spaljeni, a od nekadašnjih pustinja ostale su samo zidine bez krovova te oskvrnute kapele i grobnice. Unatoč tome, ipak su ostali sačuvani neki liturgijski predmeti, pravilnici pustinjskih zajednica, umjetničke slike i sl.⁴

¹ Marinković, Ivan, ur. *Samostani otoka Brača*. Bol: Galerija umjetnina "Branko Dešković", 1993. 101.

² Barilla, Robert. Šimunović, Petar. *Brač – krajolici i spomenici*. Dračevica: Zaklada otok Brač – negdje između mora i zvijezda, 2014. 123 – 124.

³ Škrobalj, Ante. *Vjera starih Hrvata na reljefu u Zmajevoj špilji na otoku Braču*. Duće: Vlastita naklada, 1986. 18 – 19.

⁴ Vlahović, Darko. *Pustinja Blaca – moć malih svjetova*. Zagreb: Netgen, 2010. 17.

2.1. Zmajeva špilja

Drakonjina špilja ime vuče od latinskog *dracone(m)*, odnosno mletačkog *dragon(e)* što znači zmaj. U današnjem govoru ustaljen je naziv Zmajeva špilja. Ime duguje velikom reljefu zmaja koji do danas nije u potpunosti protumačen.⁵ Autor reljefa i vrijeme nastanka također su predmet rasprava. Špilja je smještena oko 200 m poviše Murvice, a nastanjivali su je poljički svećenici glagoljaši bježeći od Osmanlija.⁶ Sama pećina duga je oko 20 m, a unutrašnjost je s tri pregradna zida podijeljena na četiri prostorije.⁷

Prva prostorija svojevrsno je svetište špilje. U njoj se nalazi mala kapela posvećena Bezgrješnom začecu Blažene Djevice Marije s velikim oltarom i mjestom za relikvije.⁸ Iznad i preko puta kapelice zidovi su prekriveni reljefima u živoj stijeni. Na istočnoj strani prostorije nalaze se motivi vječnog plamena, pelikana koji hrani svoje mlade te anđela koji u rukama drži rubac s Kristovim likom.⁹ Reljef nasuprot kapelice, na zapadnoj strani, prikazuje scenu iz Apokalipse. Scena prikazuje lik žene ogrnute suncem naspram lika zmaja koji izlazi iz podzemlja i sprema se na napad. Reljef predstavlja mitsku borbu dobra i zla, svjetla i tame. Prizor je nadopunjen reljefom lava koji raskida zvijer s rogovima. Lav predstavlja Krista koji svojim položajem iznad svih ostalih likova nagoviješta svoju apsolutnu pobjedu nad zlom.¹⁰ U drugoj prostoriji nalaze se ostatci kamenog triptiha koji aludira na postojanje još jednog oltara unutar špilje mimo onog u kapelici. U drugoj i trećoj prostoriji nalaze se veliki spremnici za vodu u kojima se sakupljala kišnica. Posljednji dio špilje sačinjavaju malene ćelije koje su služile redovnicima za počinak, ali i kao mjesta na kojima su se uistinu mogli skloniti od životnih iskušenja i u samoći proživljavati svoju vjeru.¹¹

⁵ Barilla i Šimunović 2014, 128.

⁶ Marinković 1993, 124 – 129.

⁷ Barilla i Šimunović 2014, 129 – 130.

⁸ Batelja, Juraj. *Apokalipsa u Zmajevoj špilji*. Zagreb: Vlastita naklada, 2000. 83 – 84.

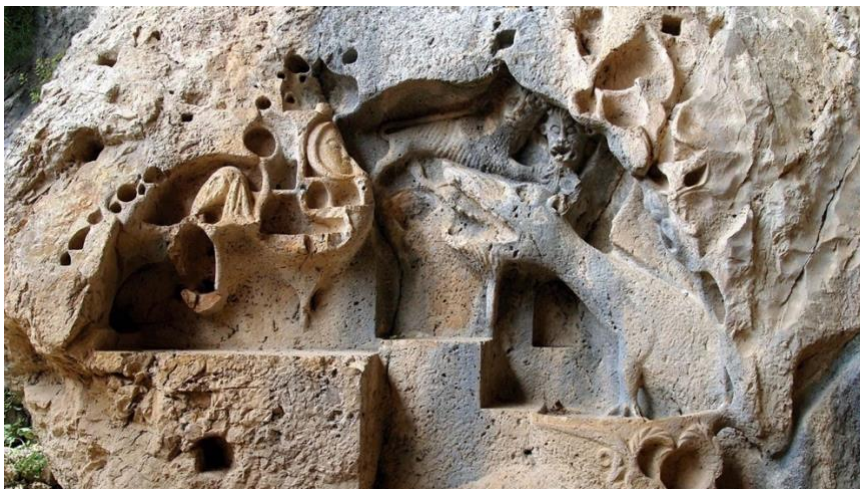
⁹ Škrobalj 1986. 46 – 47.

¹⁰ Batelja 2000, 123 – 142.

¹¹ Barilla, Šimunović 2014, 129 – 130.

Slika 1. Unutrašnjost Zmajeve špilje

Slika 2. Zapadni reljef Zmajeve špilje s prikazom Apokalipse

2.2. Pustinja Dračeva luka

Pustinja Dračeva Luka osnovana je 1512. godine kao muški eremitorij. Osnovali su je poljički svećenici Toma i Luka koji su prethodno boravili u Zmajevoj špilji. Godine 1858. Pustinja zajedno s Blacima biva proglašena otvorenom kapelanijom, čime se dijelom mijenja njena pustinjačka narav. Prvi pustinjaci prvotno su živjeli u špilji u kojoj se još i danas nalazi crkva posvećena Gospi od Ružarija.¹² Prema inventaru Pustinja iz 1771. godine, na glavnom oltaru nalazila se pala Gospe od Ružarija, u pohraništu mala drvena niša sa svetim uljem, na sporednom oltaru pala posvećena Gospi od Karmela, slika Kristovog puta na Kalvariju itd.¹³

Pustinja Dračeva Luka bila je gospodarski najjači samostan na području Murvice. Imala je velike i lijepe zgrade u kojima je znalo obitavati do 16 osoba s poslugom. U početku su pustinjaci samostalno obrađivali vinograde, ali povećanjem njihovih posjeda zemlju daju na obradu težacima. Pri tome pustinjaci dobivaju napolicu, tj. 50% ukupnog prihoda bez rada po osnovi vlasništva zemlje. Nestankom svećenika pustinjaka iz Dračeve Luke, samostanom upravljaju popovi svjetovnjaci, a kasnije dominikanci iz Bola. Samostan je napušten 1946. godine, a u Župni ured u Bolu je prenesen dio arhiva, računi, rukopisi, glagoljski misali, brevijari i umjetničke slike. Vrijedan dio inventara čini rimski misal pisan glagoljicom iz 1483. godine koga je pronašao i identificirao prof. dr. Josip Hamm. Uz njega je, u bolskom Župnom uredu, izložen i sakristijski ormar karakterističan po natpisima na ladicama ispisanim glagoljskim pismom, a koji označavaju pojedina vrste misnog ruha. U Pustinji se nalazila izrazito vrijedna barokna slika na drvu koja je prikazivala Poklonstvo mudraca. Radilo se o vrlo kvalitetnom radu smione kompozicije, originalne pejsažne pozadine i s vrlo zanimljivim kolorističkim rješenjima. Dr. Grga Gamulin je djelo usporedio s djelima iz ranih dana slikara El Greca. Slika je trebala biti izložena u muzejskoj pinakoteci u Bolu, ali je ukradena iz Župnog ureda. Nakon odlaska zadnjeg upravitelja Pustinja u mirovinu, zgrade su napuštene, nije osiguran njihov nadzor te su nerijetko služile pastirima kao zaklon od nevremena. U požaru koji je buknuo 1952. godine izgorjela je većina inventara, a samostan je danas u potpunom ruševnom stanju.¹⁴

¹² Barbarić 2022, 101.

¹³ Marinković 1993, 117.

¹⁴ Marinković 1993, 114 – 117.

Slika 3. Pustinja Dračeva Luka

2.3. Pustinja Stipančić

Pustinja Stipančić bila je obitavalište tróoretkinja picokara, a osnovana je 1416. godine.¹⁵ Smještena je 200 metara istočno od Zmajeve špilje, a osnivačem se smatra pustinjač Dubravčić.¹⁶ Prve podatke o Pustinji donosi Valier koji navodi da se 1579. godine u Pustinji nalazi šest djevice, većinom Splićanka koje žive od rada, plodova vrtova i vinograda te milostinje.¹⁷ Pustinja Stipančić sastojala se od više objekata u kojima su prepoznatljive odlike karakteristične pučke arhitekture okruženi suhozidnim pristavama. Crkva posvećena Rođenju Blažene Djevice Marije potječe iz 1477. godine. Na njenom pročelju nalazi se u štuku izveden ukras koji prikazuje pokaznicu s križem i svijećnjacima sa strana kao znak pobožnosti tijelu Kristovu. Ispred crkve smješteno je groblje pustinjačkih redovnica.¹⁸ Pustinja je trajala sve do 1938. godine kad su se posljednje picokare, Marija i Katica Petrić s otoka Hvara, preselile k časnim sestrama družbe *Kćeri Božje Ljubavi* u Supetar. Njima su predali svoju imovinu uz uvjet da ih izdržavaju do smrti. Samostan u Supetru prodao je njihove bivše zgrade i zemljišta (bez crkve) 1941. godine i od tada su u privatnom vlasništvu. Danas je sačuvana crkva, dok se ostale zgrade nalaze u ruševnom stanju.¹⁹

¹⁵ Barbarić, Vedran. *Sakralna topografija otoka Brača*. Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, 2022. 102.

¹⁶ Marinković 1993, 109.

¹⁷ Batelja, Juraj. *Svećenička pustinja Blaca: u obrisima povijesnih činjenica i zrcalu svoga Pravilnika*. Zagreb: Biskupija hvarsko-bračko-viška, 1992. 34.

¹⁸ Barbarić 2022, 103.

¹⁹ Marinković 1993, 110.

Slika 4. Pustinja Stipančić

2.4. Pustinja Dutić

Pustinja Dutić bila je dom trećoretkinja picokara, a osnovana je iste godine kao Dračeva Luka. Osnovao ju je svećenik don Marin Kapitanović, podrijetlom iz Splita, a prve redovnice bile su njegova sestra i nećakinja.²⁰ U svojoj vizitaciji Valier navodi da u samostanu boravi pet djevoja odjevenih u smeđe tunike i s bijelim rupcem na glavi. One nisu bile vezane zavjetima, svakodnevno su molile Gospin oficij te su provodile djevičanski i pustinjački život. Valier također spominje zgrade skromnog, ali urednog izgleda.²¹ Pri uvođenju katastra na Braču 1846. godine samostan je upisan kao Sv. Katarina Konvento, a imao je četiri čestice zgrada, vinograde i maslinike.²² Pravilnik Pustinja Dutić, izvorno napisan na glagoljici od strane upravitelja samostana Dračeva Luka, u cijelosti je sačuvan na posuvremenjenom hrvatskom jeziku i latinskom pismu. Za to je zaslužan don Nikola Miličević stariji koji je u svojoj tiskari u Blacima otiskao spomenuti pravilnik pod nazivom "Pravilnik uprave samostana picokara Dutić kod Dračevluke na Braču". Točnog podatka kad je pustinja prestala postojati nema²³, a danas je sačuvano nekoliko soba u

²⁰ Barbarić 2022, 102.

²¹ Batelja 1992, 39.

²² Marinković 1993, 111.

²³ Marinković 1993, 113.

ruševnom stanju, kapelica posvećena Navještenju Blažene Djevice Marije te pred njom oskvrnuta grobnica s godinom 1570.²⁴

Slika 5. Pustinja Dutić

2.5. Pustinja Silvio

Pustinja Silvio smještena je 500 metara zapadno od Zmajeve špilje, a osnovana je 1477. godine od strane braće Jurja i Pavla Silvia. Nakana je bila da svećenik koji tu bude obitavao moli za njihove pokojne koji su bili sahranjeni u crkvi prigradenoj Pustinji te da čini pokoru. Valier tijekom svoje vizitacije spominje Pustinju kao treće prebivalište picokara gdje ih u tom trenutku obitava šest koje žive od svog rada i prihoda vinograda. Bile su podvrgnute duhovnoj brizi hvarskog biskupa i njegovog generalnog vikara, ali nisu pripadale nijednom crkvenom redu. Prema Valieru, oblačile su se slično djevicama iz pustinje Stipančić i Dutić sa smeđim tunicama, bijelim rupcem na glavi, lanenim pojasom i sandalama. Živjele su po pravilu sv. Jeronima, a Regulu su čitale tri ili četiri puta godišnje. Prije ulaska u zajednicu žene su morale proći kušnju i pokazati dobro vladanje. Primitkom habita zaklinju se na siromaštvo, čistoću i poslušnost. Nove članice uglavnom su dolazile iz redova obitelji trenutnih picokara poput rođenih sestara, rođakinja i sl.

²⁴ Batelja 1992, 40.

Pustinjom je upravljala najstarija djeвица, a u slučaju da nije u stanju obavljati svoje dužnosti, nova nadstojnica bira se zajedničkom odlukom ostalih članica zajednice. Nadstojnica je samostalno mogla upravljati svim dobrima Pustinja i nije morala nikome odgovarati. Padom interesa za takav način života i život na tom području dolazi do odumiranja života u Pustinji. U Silviju je 1683. godine zabilježeno samo dvije pustinjakinje i jedna sluškinja s djevojčicom koja je namjeravala postati redovnica. Ne zna se točno kad je život picokara u Pustinji prestao, ali već 1705. tu stanuje don Matija Kardišić. Godine 1764. don Juraj Generalić započinje komisijsko razgraničavanje posjeda pustinja Silvia od onih koji pripadaju *eremu Stipanovich*, a kao glavna granica u podjeli bila je pećina iznad Zmajeve špilje. Tada dolazi do podjele na Gornji i Donji Silvio, tj. Silvio, nekadašnju žensku pustinju, i pustinju Stipančić. Bitno je naglasiti da se od tada Zmajeva špilja kao pustinja više ne spominje. Posljednji pustinjač, don Nikola Pavičić, preminuo je u Murvici 2. studenog 1844. godine nakon čega su sva dobra Pustinja pripojena Dračevoj luci. Pustinja Silvio danas je u ruševinama bez ikakve inicijative za njenom revitalizacijom.²⁵

Slika 6. Pustinja Silvio

²⁵ Batelja 1992, 25 – 33.

3. Pustinja Blaca

Pustinja Blaca nekadašnji je glagoljaški eremitorij smješten na južnoj strani otoka Brača između Milne i Bola.²⁶ Blatački posjed dio je općine Nerežišća i obuhvaća preko dva kilometra dugu prodolinu koja od malog mjesta Dragovode vodi do blatačke uvale²⁷, među lokalnim stanovništvom poznate i kao *Popova vala*.²⁸ Pustinja i prodolina ime su dobile po nanosima zemlje i blata koje nanose bujice za vrijeme velikih kiša, a pod tim imenom pojavljuje se već 1305. godine.²⁹ Samostanski kompleks smjestio se uz stijene brda *Malo čelo* na 223 metra nadmorske visine, ispod stijene *Grad* koja je natkrila prirodnu špilju Ljubitovicu. Na špilju se tijekom stoljeća dograđivalo i pregrađivalo zgrade te je sagrađena i crkva. Osnutkom Pustinja na nju se prenio naziv šireg područja i od tada postoji kao pustinja Blaca. Tijekom stoljeća Ljubitovica je pretvorena u cisternu za vodu, a njoj je prigrađena crkva.³⁰

Slika 7. Pustinja Blaca

²⁶ Šimunović, Petar. *Brač – Vodič po otoku*. Zagreb: Turistički savez općine Brač, 1987. 29.

²⁷ Vlahović 2010, 25.

²⁸ Batelja 1992, 47.

²⁹ Šimunović 1987, 31.

³⁰ Vlahović 2010, 47 – 48.

3.1. Začeci Pustinje Blaca

Bježeći pred osmanskim naletima utočište na Braču nalaze svećenici don Grgur Martinović i don Petar Vitačić. Po dolasku na područje župe Nerežišća 1550. godine, od bračkog nadpopa i nerežiškog župnika don Jurja Drivodilića, mole da za njih zakupi zemljište i špilju Ljubitovicu.³¹ Drivodilić je u dolini Blaca posjedovao komad zemlje i vinograd koga je njegova obitelj ranije obrađivala. Sukladno ondašnjem zakonu, oni koji su obrađivali općinska dobra smatrani su vlasnicima zemlje, a u slučaju da bi zemlju zapustili, ista nakon tri godine ponovno postaje općinsko vlasništvo. Zapuštenu zemlju u Blacima Drivodilić je 1550. godine ustupio svećenicima don Martinoviću i don Vitačiću³², a od bračkog kneza naknadno je ishodio da dobiju svu dolinu u Blacima sa stranama sve do mora. Pustinjacima je kao stan dana špilja Ljubitovica.³³ Postoje različita tumačenja kad je Pustinja Blaca kao takva počela djelovati. Batelja smatra da je u pravom smislu Pustinja počela živjeti onog dana kad je don Drivodilić dobio u vlasništvo špilju Ljubitovicu 6. prosinca 1555. Time je ujedno brački knez Vinko Fuškareno omogućio da se ozakoni već postojeće stanje pustinjačkog života u špilji Ljubitovici. Svjedočanstva samog Drivodilića ukazuju da je špilju i zemljište tražio s točno određenom nakanom, a to potvrđuje i darovnica iz 23. siječnja 1588. godine naslovljena na don Martinovića i don Vitačića, kojom u posjed daruje špilju i zemljište u Blacima svećenicima pustinjacima.³⁴ Hvarski biskup svećenicima daje dopuštenje da u Blacima naprave pustinju, da u njoj stanuju, mole, posvećuju i čine pokoru. Godine 1612. brački knez Pasqualig poništava darovnicu iz 1558. čime pustinjaci i dalje uživaju vlasništvo dobara, ali ta dobra se više ne smatraju crkvenim dobrima te su podložna taksama. U prvom razdoblju Pustinja se održavala samostalno, a ovisila je samo o vlasti Hvarske biskupije. Pustinjaci su živjeli u siromaštvu i poniznosti, ali zbog njihove samostalnosti često su bili meta raznih laži, kleveta i optužba. Razborito upravljanje, štedljivost, priprosto življenje i radišnost rezultirali su stjecanjem novih imanja i povećanjem proizvodnje krajem 17. stoljeća. Prednost Pustinje očitovala se u činjenici da su se generacije svećenika, od prvog do posljednjeg, stalno obnavljale i najčešće bile iz iste obitelji.³⁵

³¹ Batelja 1992, 48.

³² Batelja 1992, 49.

³³ Vlahović 2010, 30.

³⁴ Batelja 1992, 49 – 50.

³⁵ Vlahović 2010. 33 – 34.

3.2. Povijesni razvoj

Do 18. stoljeća blatačka zajednica je sporo napredovala. O prvom razdoblju Pustinje sačuvano je jako malo podataka zbog velikog požara koji je 1724. uništio sve zgrade i pisane dokumente. Poznato je da je početkom 18. stoljeća u Blacima obitavalo šesnaest družbenika, od toga pet svećenika. Jačanjem ekonomske moći zajednice zahvaljujući vinogradarstvu, stočarstvu i poljoprivredi, Pustinja je nerijetko dolazila u sukobe sa župom u Nerežišćima. Sukobi su trajali do 1857. kad Blaca postaju "dušobrižnička postaja" za zaseoke Blaca, Dragovode, Farsku, Obršje i Smrku pod nazivom *Izložena kapelanija*.³⁶ Gospodarski uspon samostana Blaca prekinuli su veliki požar 1724. godine i poplava s tučom 1896. godine. Uništenje gotovo svih imanja imalo je teške posljedice za zajednicu, čiji broj članova počinje opadati. Za vrijeme mletačke uprave, zemljišni posjed samostana nije se mogao širiti zbog postavljenih limita za oslobađanje od plaćanja poreza. Redovnici stoga počinju kupovati i nasljeđivati nove zemlje na vlastita imena kao privatni posjednici. Time je pustinjski samostan Blaca postao značajan veleposjed koji su nasljeđivali svećenici i rođaci upravitelja samostana.³⁷

Sredinom 18. stoljeća Blaca doživljavaju veliki procvat zahvaljujući stočarstvu, maslinarstvu i vinogradarstvu, a krajem stoljeća počinju ulagati i u trgovinu i pomorstvo. Na taj način pustinjaci postaju suvlasnici tri velika jedrenjaka koji su plovili do Venecije, sjevernih obala Afrike, juga Pirinejskog poluotoka i do Crnog mora. Upravu Pustinje Blaca cijelo stoljeće, od 1862., vodili su svećenici upravitelji iz poljičke obitelji Milićević podrijetlom iz Zvečanja. Pustinja Blaca je pod njihovim vodstvom dobila svoj današnji oblik i veličinu. Kroz 18. i 19. stoljeće dovršeni su crkva i samostan, sagrađene su gospodarske i stambene zgrade, a redovnička zajednica stječe velike posjede. Krajem 19. stoljeća Blaca su podvrgnuta velikoj obnovi prilikom koje je čitava Pustinja opasana bedemom dugim oko sto dvadeset, visokim oko osam i širokim dva metra. U isto vrijeme ponovno je obnovljena crkva, opremljene su konobe, izgrađene dvije kamene trokatnice i tzv. *Nova kuća* i *Težačka kuća*. Interijer Pustinje opremljen je brojnim namještajem, slikama, satovima i velikom bibliotekom. Jednim od najznačajnijih blatačkih upravitelja smatra se don Nikola Milićević stariji, koji je velike napore ulagao u napredak Pustinje. Zaslužan je za

³⁶ Marinković 1993, 79.

³⁷ Bužančić, Radoslav. "Pustinja Blaca – kulturni krajolik" – izložba u Gliptoteci HAZU, Zagreb, 20.rujna - 20.listopada 2017. 35.

obnovu Pustinje nakon velike poplave koja je 1896. godine uništila voćnjake, vinograde i perivoje. Pokrenuo je prve javne radove izgradnje pristupnih puteva do zaselaka Dragovode, Obršja i Srke i na taj način omogućio regulaciju vode koja je prijetila blatačkoj udolini. Također je zaslužan za gradnju pčelinjaka i osnivanje tiskare. Posljednji svećenik u Pustinji bio je don Nikola Miličević mlađi. On 1920-ih u Blacima osniva opservatorij koji Pustinji donosi svjetski ugled. Njegovom smrću 1963. godine pustinja Blaca se gasi.³⁸

3.3. Samostanski kompleks

Pustinja Blaca samostanski je kompleks smješten na osami, udaljen od naselja i naseljenih prostora te sa zamjetnom obrambenom funkcijom zidina. Počeci pustinje Blaca vezani su za špilju Ljubitovicu kao prvo obitavalište pustinjaka. Ono se sastojalo od zagrađenog prostora pećina namijenjenog boravku ljudi i zaklonu stoke. Na prostor pećine se s vremenom počinju graditi stambene kuće, a objekti su nastajali jedan pokraj drugoga prema potrebama vremena bez nekog suvislog reda. Prve kuće imale su tri zida zidana i četvrti koji je bio živa stijena.³⁹ Povećanje ekonomske moći Pustinje i širenje blatačkog gospodarstva rezultirali su zahtjevima za udobnijim životom. Na već postojeće zidove gradi se niz novih prostorija i zgrada međusobno povezanih hodnicima i prolazima. Bitno je naglasiti da je Pustinja u svim fazama svog razvoja uvijek činila jednu cjelinu, samo što su njene funkcije s vremenom bile sve šire. Širenje blatačkog samostana nerijetko je uključivalo rušenje postojećih objekata zbog dotrajalosti, nesolidne gradnje ili zbog nemogućnosti da se prilagode novim potrebama. Iz više izvora poznate su opetovane rekonstrukcije i dogradnje, a među njima, rušenje i gradnja potpuno nove crkve. Podatci o staroj crkvi i njenom smještaju su neznatni, a podataka nema ni o gradnji vanjskog zida koji okružuje sadašnji prostor samostana. Samostan se razvio na uskoj ravnoj površini podno pećine, a u sadašnjem stanju sastoji se od dva gusta sklopa građevina. Sjeveri dio, ujedno i veći, bio je namijenjen stanovanju, dok je južni dio bio pretežito gospodarski i za smještaj sezonskih radnika. Kompleks na vanjskom zidu ima dva ulaza. Glavni ulaz na južnoj stani vodi do samostana, a ulaz na sjevernoj strani vodi preko terase do crkve i omogućuje vjernicima dolazak bez ometanja života u samostanu.

³⁸ Damjanović, Jasna. "Ispod stijene – Pustinja". *Informatica museologica* Vol. 42 No. 1-4 (2011): 49 – 50.

³⁹ Marinković 1993, 79 – 80.

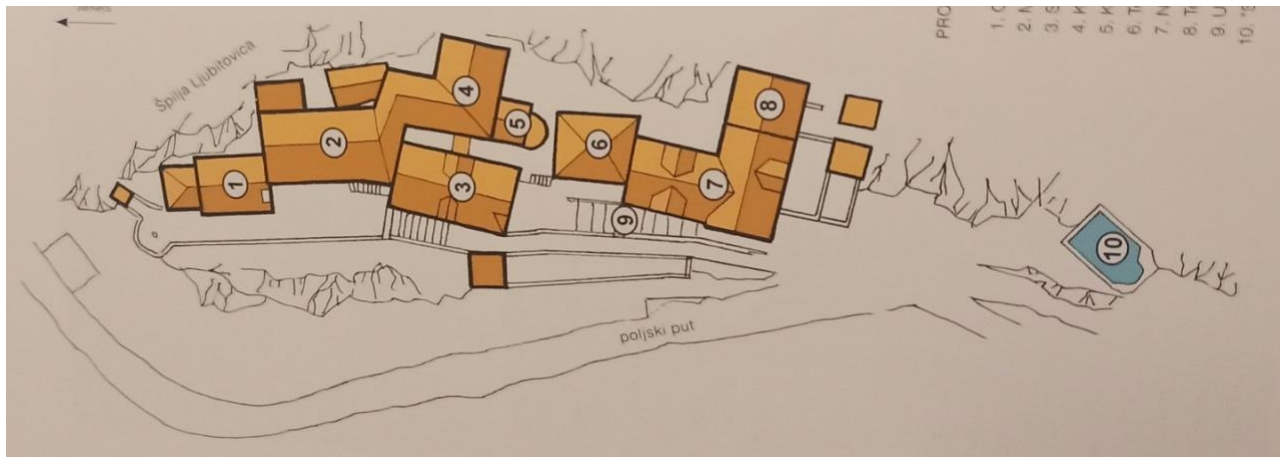
Prilikom gradnje blatačkog kompleksa jasno je vidljiva ekonomičnost u korištenju materijala, svaki element strukture rađen je na isti način, istim materijalom i istim načinom obrade. Na temelju tipologije objekata i detalja uočavaju se oblici česti u bračkoj pučkoj arhitekturi, poput arhetipskog pravokutnika kod koga je prevladala težnja dizanja u visinu. Pučki arhetip, svojim volumenima, cjelinama i detaljima daje karakter svevremenosti zbog čega je otežana procjena starosti pojedinih objekata ili njihovih dijelova. Gotovo jedina značajka koja se može vezati za vrijeme nastanka jest stupanj blagostanja Pustinja. Prostori priljubljeni uz samu stijenu svjedoče o asketskijoj i primitivnijoj organizaciji prostora, za razliku od novih zgrada koje pokazuju jasniji razmještaj, sređenije komunikacijske puteve i udobnije prostore. Novi prostori jasan su pokazatelj postupnog povećanja mjerila i sve većeg utjecaja gradske arhitekture. Za razliku od samostana u Bolu i Sumartinu, koji jasno pokazuju stilske oznake vremena nastajanja, u Blacima se na svim zgradama gotovo nigdje ne mogu naći elementi i oznake stilskih razdoblja arhitekture. Po tome se može zaključiti da su pustinjačke zgrade imale više svjetovni karakter. Stilska obilježja u Blacima mogu se pronaći samo na crkvi i sakristiji. Sadašnja crkva nastala je nakon rušenja stare 1724. godine korištenjem istog materijala.⁴⁰

Slika 8. Arhitektonski nacrt samostanskog kompleksa s istaknutim prostorom crkve. Izrada nacrt: tvrtka APE d.o.o.⁴¹

⁴⁰ Marinković 1993, 80.

⁴¹ Nacrt je nastao u sklopu projekta sanacije i adaptacije samostanskog kompleksa Pustinja Blaca. Projektanti koji su radili na njegovoj izradi su: Sandra Jakopec, Jasmina Ratković, Ivana Pancirov, Mirela Ćordaš i Marijana Zlodre.

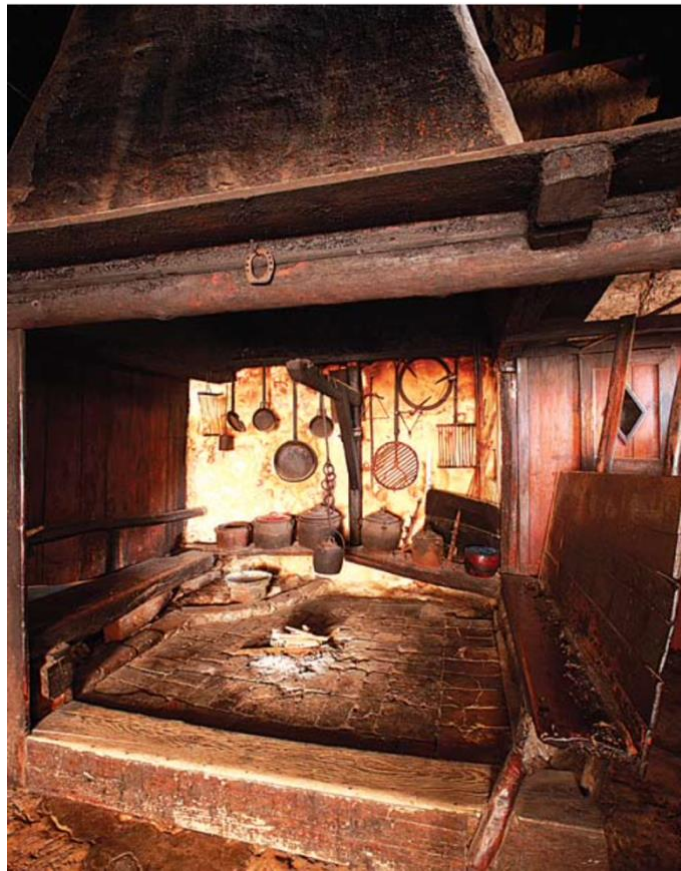

Slika 9. Tlocrt pustinja Blaca (1. Crkva; 2. Muzejski dio; 3. Stambeni dio s knjižnicom i radnom sobom; 4. Kuhinja s kominom; 5. Krušna peć; 6. Teza; 7. Nova kuća; 8. Težačka kuća; 9. Ulaz u samostan; 10. "Slap")

Stari sklop kuća u Pustinji jednim je dijelom vezan za živu stijenu. Lijevo od starog dijela nalazi se novija donja kuća koja je na dnu kale ukorijenjena u stari sklop, dok je preko kale razmak među kućama premošten hodnikom. Iz predvorja proteže se prolaz koji u gotovo potpunom mraku vodi do kuhinje i blagovaonice. U kuhinji se nalazi veliki kamin koji označava srce pustinja Blaca. On predstavlja svojevrsni simbol zajedništva oko kojeg se kretao sveukupni život blatačke zajednice. Svojim izgledom i veličinom taj komin predstavlja jedinstveni graditeljski primjerak na tlu Hrvatske. Ostali hodnici usmjereni su prema sjevernom krilu kompleksa u kome se nalaze: škola, tiskara, radionica, vrata koja vode prema crkvi itd. Prolaz usmjeren prema jugu vodi pored konobe i u dnevni boravak, nakon koga se hodnici granaju prema sjeveru i zapadu (kroz nathodnik) prema stanovima i sobama stanovnika Pustinja. U skladu s ostatkom kompleksa, sobe su jednostavne i asketski lišene svake dekoracije. Oblikovanjem unutarnjih ploha zidova slaganjem sitnog kamenja i malte postignute su obline i zakrivljene plohe koje čitavom prostoru daju toplinu i mekoću.

Velika donja zgrada, posljednja građena u sklopu stambenih zgrada Pustinja, primjer je solidne gradnje kakva se u vrijeme 18. stoljeća susreće posvuda u primorskim gradovima. U niskom prizemlju ispod cijele površine smještena je konoba, a iznad nje dva kata. Katovi su povezani unutarnjim stubištem, a sobe su raspoređene na južnu i zapadnu stranu s pogledom na dolinu. Povezane su hodnikom uz stubište i istočnim pročeljem koji na katu vodi do niza prostorija nadograđenog krila stare zgrade na sjevernoj strani. Kat je također povezan s kuhinjom i blagovaonicom putem mostića preko kale. U kući je uređen stan za starješinu Pustinja i uključuje

spavaću sobu, radnu sobu, biblioteku i sobu za primanje. Jasnija organizacija prostora jasan je pokazatelj modernog duha gradnje. Prostorije su veće i više, veći su prozori i solidniji je način gradnje. Istovjetna obrada kamenih zidova, kameni krov, neznatno izmijenjeno mjerilo i jedinstveni jezik gradnje povezuje ovu zgradu u jedinstvenu cjelinu s ostalima na način da je površnim gledanjem razlika među njima jedva primjetna. Čitav blatački sklop izvrstan je primjer pustinjačkog života s jednostavnim kućama, lišenim svakog ispraznog uljepšavanja.⁴²

Slika 10. Blatački kamin

⁴² Marinković 1993, 80 – 81.

3.4. Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije

Godine 1588. započinje gradnja crkve u pustinji Blaca. Crkva je bila posvećena Uznesenju Blažene Djevice Marije i izgrađena u renesansnom slogu.⁴³ Na temelju zapisa don Grgura Martinovića, upravitelja Pustinja, poznato je da je već 1606. bila uređena, imala oltarnu palu, srebrni kalež, paramente, misal i ostale stvari potrebne za sv. Žrtvu. Konačno je dovršena 1614. godine kad tadašnji upravitelj Pustinja don Juraj Martinović postavlja sljedeći natpis:

"L. D. 25. siječnja 1588.

Ovaj sveti hram bijaše započet, i s ne manjom brižljivošću i pomnjom dovršen pod iskusnim vodstvom don Grgura Martinovića iz Poljica, sadašnjeg upravitelja ove Pustinja, odlukom da joj svećenici budu pokrovitelji.

Godine našega spasa 1614. prema pobožnoj volji zavještajnog dobročinitelja i biskupskom dekretu."⁴⁴

Tadašnja crkva bila je uređena u skladu s potrebama i mogućnostima pustinjaka. Iako je u darovnici don Jurja Drivodilića navedeno da će podignuta crkva biti posvećena sv. Jeronimu, sv. Jurju i sv. Nikoli, crkva i Pustinja bili su pod stalnom zaštitom Uznesenja Blažene Djevice Marije što potvrđuje biskup Petar Cedulini 1621. godine tijekom svoje vizitacije. Djevicu Mariju kao titulara potvrđuje i Nikola IV De Georgiis, biskup hvarski i brački, koji 30. lipnja 1637. godine donosi opis oltara, najvjerojatnije tada jedinog u Pustinji. Na oltarnoj pali u gornjem dijelu nalazio se lik Djevice Marije, dok su u donjem dijelu bili prikazani likovi sv. Nikole, sv. Jurja i sv. Jeronima. Na temelju Gospinog lika u središtu daje se zaključiti da je Djevica titular, ali i da se održala odanost svecima navedenim u darovnici don Drivodilića.⁴⁵

Prva crkva u Blacima u potpunosti je stradala tijekom požara 1724. godine. Od državnih vlasti i hvarskog biskupa pustinjaci dobivaju dopuštenje za obnovu crkve pri kojem koriste stari materijal. Završetkom gradnje stari oltar je prenesen u novu crkvu i ugrađene su moći sv.

⁴³ Vlahović 2010, 31.

⁴⁴ Batelja 1992, 84 - 85.

⁴⁵ Batelja 1992, 86 - 87.

Simplicija mučenika. Glavni oltar blagoslovljen je 1758. godine, a crkva kasnije dobiva još dva oltara.⁴⁶ Nova blatačka crkva bila je jednobrodna s nesimetričnim pročeljem i zabatom na preslicu.⁴⁷ U studenom 2019. godine izvedeni su konzervatorsko-restauratorski zahvati na preslici crkve koji su obuhvaćali zahvate na kamenu preslice, metalnim elementima zvona i drvu. Projekt je provela specijalizirana tvrtka ArtCoRe.Lab, a vodila ga je restauratorica-konzervatorica Ana Doljanin.⁴⁸ Pročelje je bilo usmjereno prema jugu, a svetište izdužena oblika prema sjeveru. Crkva je imala sve odlike barokne gradnje u Dalmaciji.⁴⁹ Iako je rekonstrukcija izvršena u vrijeme baroka, renesansni oblici koji su pripadali staroj crkvi zadržani su u detaljima okvira vrata, prozora i preslice.⁵⁰ U crkvu se ulazilo kroz dvojna vanjska vrata i jedna unutarnja koja su usko bila vezana za samostan. S vremenom crkva je dobila kamenu ispovjedaonicu, a u 19. stoljeću nabavljene su nove orgulje.⁵¹ Crkva je nakon rekonstrukcije u još nekoliko navrata obnavljana po baroknim uzorima što svjedoči o blagostanju blatačke zajednice.⁵²

⁴⁶ Batelja 1992, 89.

⁴⁷ Marinković 1993, 81.

⁴⁸ "Konzervatorsko-restauratorski radovi na preslici Gospe od Uznesenja u Pustinji Blaca". <https://artcorelab.hr/projekti/preslica-u-pustinji-blaca/> (posjećeno 28. kolovoza 2023.)

⁴⁹ Belamarić, Josip, ur. *Pustinja Blaca: Izložba regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture – Split i Bračskog muzeja*. Split: Muzej narodne revolucije, 1982.

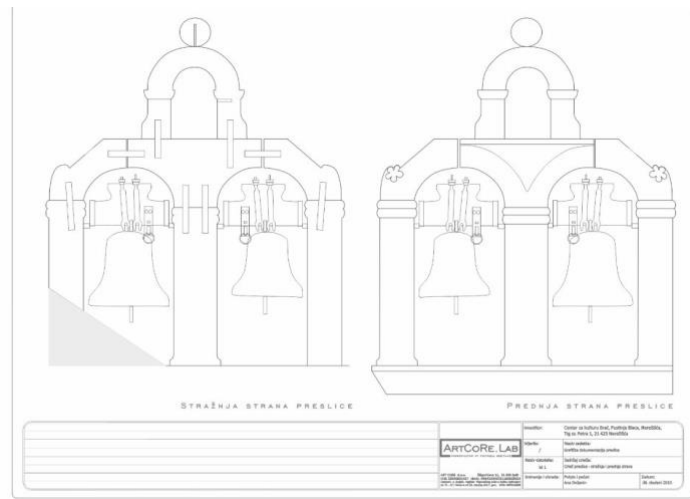
⁵⁰ Marinković 1993, 81.

⁵¹ Batelja 1992, 89.

⁵² Vlahović 2010, 36.

Slika 11. Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u pustinji Blaca Slika 12. Trenutni izgled crkvenog interijera⁵³

Slika 13. Grafički prikaz preslice (stražnja i prednja strana). Autorica crteža: Ana Doljanin

⁵³ Ove godine započeta je restauracija interijera crkve u Blacima, uključujući i restauraciju triju oltara. Zbog problema s prokišnjavanjem, dok se krov ne popravi restauracija je zaustavljena, a unutrašnjost crkve prikladno zaštićena.

3.4.1. Oltarne pale

U crkvi pustinje Blaca nalaze se tri oltara, glavni u sredini i dva bočna s pripadajućim palama, djelima mletačkih majstora. Na glavnom oltaru smještena je pala koja prikazuje Uzašašće Blažene Djevice Marije i koja potječe iz razdoblja prve blatačke crkve.⁵⁴ Uzašašće kao tema u kršćanskoj umjetnosti pojavljuje se u zapadnoj Europi tijekom kasnog Srednjeg vijeka, razdoblja kad pobožnost prema Bogorodici značajno raste. Od 13. stoljeća Uzašašće je često prikazivano kao tema u crkvenom uređenju, a u vrijeme renesanse i baroka postaje popularna tema oltarnih slika. Na blatačkoj pali Djevica je prikazana u središtu slike ruku raširenih prema nebu i nošena od strane anđela. Do kraja 15. stoljeća prikazivana je okružena mandorlom ili aureolom, koje su u 16. stoljeću zamijenjene skupom oblaka vidljivim na ovoj pali.⁵⁵ U donjem lijevom kutu slike prikazan je sveti Nikola. O njegovom životu gotovo ništa se ne zna sa sigurnošću, ali smatra se da je vjerojatno bio biskup Mire u 4. stoljeću. Na pali je prikazan odjeven u biskupsku odoru s plaštem, biskupskom kapom, mitrom na glavi. U ruci drži biskupski štap. Sveti Nikola zaštitnik je mornara, putnika i male djece, a slavi se 6. prosinca.⁵⁶ Središnja figura donjeg dijela pale je sveti Jeronim, jedan od crkvenih otaca. Rođen u rimskoj Dalmaciji u Stridonu najpoznatiji je po prijevodu Biblije na latinski, poznate kao *Vulgata*. Na pali je prikazan kao starac pognute glave koji udara u svoja obnažena prsa kamenom.⁵⁷ Prikaz se odnosi na dio njegova života koji je svetac proveo u pustinji u molitvi i postu.⁵⁸ Sveti Jeronim smatra se zaštitnikom Dalmacije, studenata, isposnika i slabovidnih, a njegov dan slavi se 30. rujna.⁵⁹ U donjem desnom kutu pale prikazan je sveti Juraj, rimski vojnik i mučenik iz vremena Dioklecijanovih progona. Kao svetac posebnu popularnost stječe za vrijeme križarskih ratova gdje utjelovljuje lik idealnog kršćanskog viteza. Od 12. stoljeća u ikonografiji se sve više pojavljuje kao vitez koji u borbi ubija zmaja. Na pali je prikazan kao golobradi muškarac odjeven u oklop, s kacigom na glavi i kopljem u ruci. Zaštitnik je od kužnih bolesti, pogibija na moru, u ratu, zaštitnik vojnika itd. U agrarnim i stočarskim

⁵⁴ Batelja 1992, 89.

⁵⁵ "Assumption", *Britannica*, mrežno izdanje 2023.

<https://www.britannica.com/topic/Assumption-Christianity> (posjećeno 6. kolovoza 2023.)

⁵⁶ Badurina, Anđelko, ur. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2000. 457 – 459.

⁵⁷ Badurina 2000, 329.

⁵⁸ "Saint Jerome – The iconography". <https://www.christianiconography.info/jerome.html> (posjećeno 6. kolovoza 2023.)

⁵⁹ Badurina 2000, 329.

sredinama smatran je zaštitnikom usjeva, zemlje, zelenila i stoke te je kod Slavena zamijenio starije, pretkršćanske stočarske i agrarne kultove. Njegov dan se slavi 23. travnja.⁶⁰

Slika 14. Oltarna pala Uznesenja Blažene Djevice Marije⁶¹

Slika 15. Oltar Uznesenja Blažene Djevice Marije⁶²

Lijevi oltar u crkvi posvećen je Gospi od Ružarija. Na oltarnoj pali se, uz Gospu, nalaze sv. Vinko Ferrerski i sv. Antun Padovanski.⁶³ Bogorodica je smještena u središtu slike i izdignuta je u odnosu na druga dva sveca. U rukama drži dijete Isusa Krista te je s objiju strana okružena anđelima koji proviruju iza oblaka. U lijevom kutu pale prikazan je sv. Vinko Ferrer, dominikanac i strastveni propovjednik podrijetlom iz Valencije u Španjolskoj. Pripisuju mu se mnoga čuda ozdravljenja, kao i uskrisenja umrle djece. Sv. Vinko je na slici prikazan u uspravnom stavu i s rukom usmjerenom prema nebu. Uredno je očištan i obrijan te je odjeven u dominikanski crno-bijeli habit. Na dnu, pokraj njegove noge s desne strane nazire se truba koja simbolizira njegovo

⁶⁰ Badurina 2000, 340 – 341.

⁶¹ Priložene crno-bijele fotografije pribavljene su u Fototeci Konzervatorsko-restauratorskog zavoda u Splitu, a odnose se na restauraciju provedenu 1985. godine. Ovim putem zahvaljujem čitavom Zavodu, a posebice Sandri Vukman, koja je izdvojila vremena i pomogla mi u pronalasku potrebne građe.

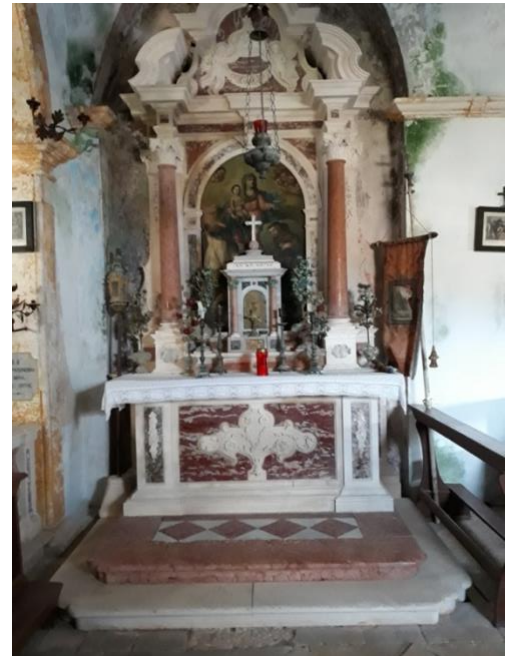
⁶² Fotografije oltara blatačke crkve ljubazno mi je ustupio restaurator-konzervator Peter Pečenko iz tvrtke ArtCoRe.Lab, kojem ovim putem zahvaljujem.

⁶³ Batelja 1992, 88.

propovijedanje. U ikonografiji se nerijetko prikazuje s plemenom koji gori iznad njegove glave i s knjigom Otkrivenja u lijevoj ruci.⁶⁴ Dan sv. Vinka obilježava se 5. svibnja. Poznat je kao zaštitnik grada Valencije te zaštitnik od epilepsije i glavobolje.⁶⁵ U desnom dijelu oltarne pale nalazi se sv. Ante Padovanski, franjevac, teolog i propovjednik, podrijetlom iz Lisabona.⁶⁶ Prikazan je u kao mladi muškarac, u klečećem položaju, glave pognute pred Djevicom i ruku prekrštenih na prsima. Odjeven je u smeđi franjevački habit. Sv. Ante Padovanski je glavni zaštitnik Padove, siromaha i zaljubljenih, pronalaska izgubljenih stvari itd. Njegov dan se obilježava 13. lipnja.⁶⁷

Slika 16. Oltarna pala Gospe od Ružarija.

Slika 17. Oltar Gospe od Ružarija

Treća pala nalazi se na oltaru s desne strane i prikazuje Gospu Karmelsku, sv. Ivana Nepomuka i sv. Josipa.⁶⁸ Djevica je prikazana na gotovo isti način kao i na prethodnoj pali. Smještena je u sredini slike, s djetetom Isusa u rukama i sa strana okružena anđelima. Lijevo od nje stoji sv. Ivan Nepomuk, češki svetac i mučenik. Prema legendi, češki kralj je naredio njegovo

⁶⁴ "Saint Vincent Ferrer: The iconography". <https://www.christianiconography.info/vincentFerrer.html> (posjećeno 6. kolovoza 2023.)

⁶⁵ Badurina 2000, 618.

⁶⁶ "Antun Padovanski", *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje 2023.* <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3214> (posjećeno 6. kolovoza 2023.)

⁶⁷ Badurina 2000, 135.

⁶⁸ Belamarić 1982, 25.

ubojstvo jer mu je odbio otkriti stvari povjerene od strane kraljice u sakramentu ispovjedi. Prilikom bacanja njegova tijela u rijeku, oko njegove glave ukazala se aureola sačinjena od pet zvijezda koja se nerijetko pojavljuje u njegovoj ikonografiji. Na blatačkoj pali prikazan je u uspravnom stavu. Draperija mu se sastoji od crno-bijelog plašta i ispovjedničke rokete. U svojoj desnoj ruci drži križ, dok anđeo pokraj njegovih nogu drži palminu granu mučenika, također njegov atribut.⁶⁹ Smatra se zaštitnikom mostova, zagovornikom protiv poplava te zaštitnikom ispovjedne tajne. Njegov blagdan slavi se 17. travnja.⁷⁰ Na desnoj strani pale nalazi se lik sv. Josipa, Marijina zaručnika. Prikazan je u klečećem stavu, u lijevoj ruci drži štap, a desnu naslanja na srce. Štap kao atribut proizlazi iz priče o zarukama Josipa i Marije prema kojoj je Josip odabran za njenog zaručnika nakon što je na njegov štap sletjela golubica. Da se pretpostaviti da mu je pogled usmjeren prema Djevici, ali zbog oštećenja slike to nije moguće sa sigurnošću potvrditi. Od 15. stoljeća njegov blagdan se slavi 19. ožujka.⁷¹

Slika 18. Oltarna pala Gospe Karmelske

Slika 19. Oltar Gospe Karmelske

⁶⁹ "Saint John Nepomuk: The iconography". <https://www.christianiconography.info/johnNepomuk.html> (posjećeno 7. kolovoza 2023.)

⁷⁰ Badurina 2000, 314.

⁷¹ "Saint Joseph: The iconography". <https://www.christianiconography.info/joseph.html> (posjećeno 7. kolovoza 2023.)

3.5. Pustinja Blaca na početku 20. stoljeća

Početak 20. stoljeća Pustinja se sve više usmjerava novim životnim tokovima. Povodanj koji se zbio u noći između 28. i 29. kolovoza 1896. godine prouzročio je jako veliku štetu poljima i vinogradima Pustinja. Kao rezultat toga, opada materijalna moć Pustinja, a sve više dolazi do izražaja onaj iskonski, duhovni i intelektualni aspekt. To se posebno zamjećuje u intenzivnijoj izobrazbi pustinjaka, zanimanju za znanost te duhovnu i kulturnu baštinu o čemu svjedoče blatačka tiskara, škola, zvjezdarnica, biblioteka, pinakoteka i dr.

3.5.1. Tiskara

Don Nikola Miličević stariji krajem 19. stoljeća osniva tiskaru u Pustinji Blaca. Iz Milana naručuje malu tiskarsku mašinu s mnoštvom sanduka različitih slova, ostalih tiskarskih materijala i potrepština. Spomenuta oprema, zajedno s drvenim ormarima, policama, stolovima i sanducima, sačinjavala je jednu iznimno dobro opremljenu tiskaru. Prva knjiga u Blacima tiskana je 1895. godine i bila je religioznog karaktera. Četiri godine kasnije don Nikola tiska pravilnik Pustinja *Povijesne crtice o Pustinji Blaca*, knjigu od oko 150 stranica ovećeg oktava uvezene u platno.⁷² Svećenici pustinjaci su tijekom 19. i 20. stoljeća preveli i napisali nekoliko knjiga otisnutih u blatačkoj tiskari. Među njima posebno se ističu: *Oficij Neoskrvnjenog Začeca B. D. Marije*, *Zbirka svetih molitava koje se običavaju u nekim našim Crkvama za pobožnost vjernih Kršćana*, *Pravilnici skupna življenja*, *Pjevanja koja se običaju pjevati u crkvi Milne*, *Mladi Zvezdar* te već spomenute *Povijesne crtice*. Don Nikola je 1921. godine tiskarski stroj darovao biskupskoj tiskari u Splitu, a danas su u Pustinji ostale samo slagarnice za slova.⁷³

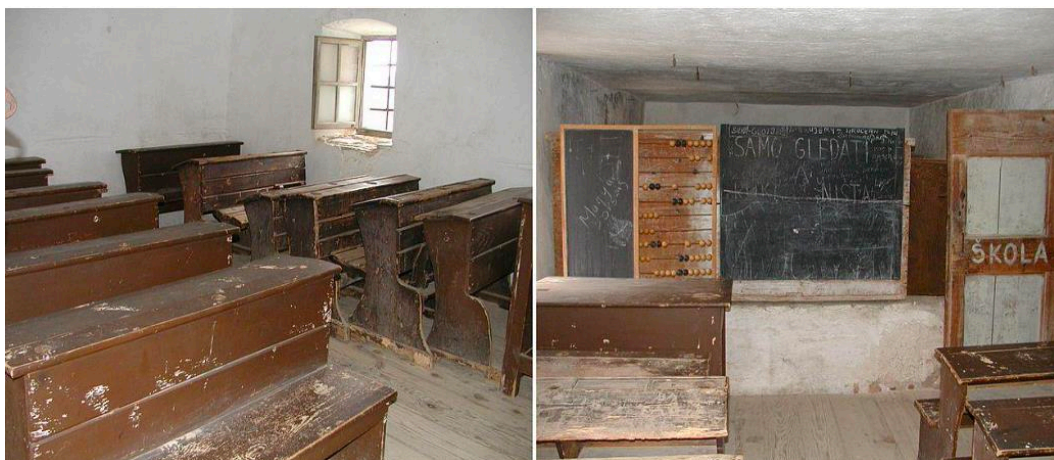
3.5.2. Škola

Za svoje uprave, don Nikola Miličević je u Pustinji organizirao školu za djecu iz obližnjih zaseoka i pastirskih kuća. Škola je započela s radom 1912. godine i na početku je imala pet đaka.

⁷² Belamarić 1982, 54.

⁷³ Batelja 1992, 101.

Djeca su imala stalnog učitelja, a nakon nastave imali bi objed i praktične vježbe slaganja slova u tiskari. Najveći broj đaka Pustinja je ostvarila 1941. godine, kad ih je bilo 47. Učionica je bila smještena u glavnoj zgradi Pustinje o čemu još danas svjedoče školske klupe, ploča za zadatke i ostali pribor. Škola je prestala s radom nakon smrti don Miličevića starijeg. U to vrijeme škola je imala samo tri đaka, koji su daljnje školovanje potražili drugdje.⁷⁴

Slika 20. Škola u pustinji Blaca

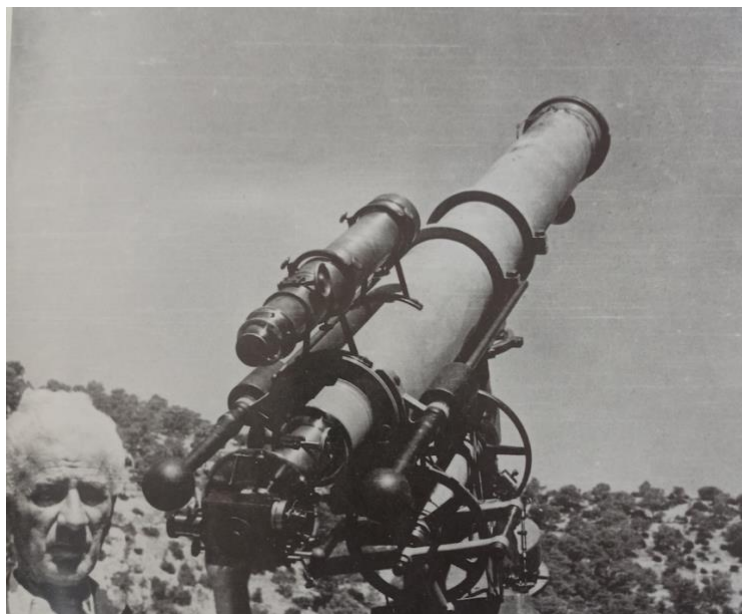
3.5.3. Zvezdarnica

Pustinja Blaca postala je svjetski poznata zahvaljujući svojoj zvezdarnici. Nju u 20. stoljeću osniva don Nikola Miličević mlađi, nećak don Nikole Miličevića starijeg. Bogoslovne nauke završio je u Zadru, a u Beču studira teologiju i astronomiju. Nakon smrti svog strica 1923. godine, vraća se u pustinju Blaca kao doktor i profesor astronomije.⁷⁵ Nedugo potom počinje s nabavkom brojnih astronomskih instrumenata od kojih se najviše ističe Brennerov teleskop. Kupljen 1926. godine u Trstu, teleskop je težio preko 900 kg, a samo postolje 250 kg. Za potrebe svog istraživačkog rada, don Nikola oprema blatačku knjižnicu s 3500 knjiga astronomskog sadržaja. Od najveće vrijednosti su bili *Veliki Argelanderov zvezdani atlas* i *Atlas Hodiousa i Jasoniusa* iz 1623. godine. Potonjem se nakon smrti don Nikole gubi svaki trag. Don Nikola je održavao veze s preko 120 opservatorija diljem svijeta, a u Pustinju su gotovo svakodnevno

⁷⁴ Batelja 1992, 106 – 107.

⁷⁵ Batelja 1992, 101 – 102.

pristizali časopisi iz svih važnih europskih učilišta i središta.⁷⁶ Među opservatorijima bili su: Greenwich Observatory iz Engleske, Harvard College Observatory, Carnegie Institution of Washington iz SAD-a, U.S. Naval Observatory itd. Zanimljivo je da na adresu Pustinje i danas pristižu astronomski časopisi nekih poznatih svjetskih učilišta.⁷⁷ Don Nikoli se pripisuje otkriće dviju zvijezda i nekoliko repatica, koji su zabilježeni u najuglednijim astronomskim publikacijama.⁷⁸ Zahvaljujući njegovim istraživačkim doprinosima, dva su asteroida otkrivena sa zvjezdarnice Višnjana te su odlukom Međunarodne astronomske unije dobili naziv *Miličević* i *Brač* njemu u spomen.⁷⁹

Slika 21. Don Nikola Miličević mlađi pored teleskopa

⁷⁶ Vlahović 2010, 80 – 81.

⁷⁷ Damjanović 2011, 58.

⁷⁸ Batelja 1992, 103.

⁷⁹ Bužančić, Radoslav. "Pustinja Blaca – kulturni krajolik". *Klesarstvo i graditeljstvo* br. 1-2 (2015): 13.

3.5.4. Biblioteka

Blatački pustinjaci bili su veliki ljubitelji knjige o čemu svjedoči impresivna samostanska biblioteka. Prema Nikoli Miličeviću mlađem, 1965. godine biblioteka je posjedovala 3500 astronomskih knjiga i publikacija te oko 5000 drugih knjiga, koje su pustinjaci nabavljali na raznim putovanjima po Austriji i Italiji.⁸⁰ Posjedovali su brojne knjige s područja matematike, fizike, astronomije, geodezije, klasične književnosti, beletristike, razne notne zapise te astronomske i zemljopisne karte. Posebnu vrijednost predstavljaju crkvene knjige iz 17., 18. i 19. stoljeća te arhiv Pustinje, koji omogućuje rekonstrukciju društvenih i ekonomskih gibanja zajednice.⁸¹ Sredinom 19. stoljeća pustinjaci kupuju od braće Stipe i don Mije Radovčića, pustinjaka Dračeve Luke, čitavu njihovu biblioteku koja je sadržavala vrijednu kolekciju talijanskih klasika. Iako se značajan broj knjiga i dalje nalazi u blatačkoj biblioteci, vrjednija djela, uključujući i blatački arhiv, premještena su u Supetar.⁸²

Slika 22. Blatačka biblioteka

⁸⁰ Batelja 1992, 103.

⁸¹ Damjanović 2011, 57.

⁸² Batelja 1992, 104.

3.5.5. Pinakoteka

U pinakoteci pustinje Blaca nalaze se slike i portreti, djela uglavnom mletačke škole iz 17. stoljeća. Od posebne vrijednosti su slike Magdalene pokornice i Samaritanke na zdencu. Djelo su istog slikara druge polovice 17. stoljeća, a naslikane su uljem na platnu.

Marija Magdalena poznata je kao obraćena grešnica koju je vjera u Isusa Krista oslobodila. Pratila je Isusa na putu prema Kalvariji, stajala pod križem plačući, bila svjedok njegova polaganja u grob i prva je dojavila vijest o njegovu uskrsnuću. Često se poistovjećuje s Marijom iz Betanije koja je, s bratom i sestrom te još nekoliko kršćana, doplovila na obalu Marseillea i mnoge obraćala na kršćansku vjeru. Preko trideset godina provela je kao pustinjakinja i, prema predaji, živjela je samo od nebeske hrane kojom ju je krijepio anđeo.⁸³ Marija Magdalena postaje jedan od omiljenih predmeta umjetničkog prikazivanja u renesansi. Od 16. do 18. stoljeća posebno su bili popularni prizori Magdalene u njezinoj ćeliji s uobičajenim emblemima kontemplativnog života poput lubanje, biča, knjige i očiju upravljenih prema nebu ili križu.⁸⁴ Upravo takav je i prizor na slici u pustinji Blaca na kome se Magdalena nalazi unutar prostora svoje ćelije. Na to aludira dio tamno smeđe pozadine, iako je većina platna u izrazito lošem stanju. Magdalena je prikazana kao mlada žena duge kose odjevena u draperiju plave boje. U klečećem je stavu i sklopljenih ruku moli pred križem. Pokraj križa smješteni su lubanja i alabastrena posudica s pomasti kojom je Kristu pomazala noge. Raspelo i lubanja pojavljuju se kao simboli pokorničkog života. Marija Magdalena zaštitnica je pustinjaka, pokornica, proizvođača miomirisa i rukavičara, a blagdan joj se slavi 22. srpnja.⁸⁵

⁸³ Badurina 2000, 425.

⁸⁴ "Saint Mary Magdalene: The iconography".

<https://www.christianiconography.info/magdalene.html> (posjećeno 15. kolovoza 2023.)

⁸⁵ Badurina 2000, 425 – 426.

Slika 23. Marija Magdalena

Slika Krista sa Samaritankom na zdencu smatra se najvrjednijim slikarskim radom tog vremena na otoku Braču.⁸⁶ Prizor se temelji na evanđeoskom izvješću koji svjedoči o susretu Krista sa Samaritankom prema Ivanu 4, 1–42., nakon kojeg žena počinje širiti Evanđelje.⁸⁷ Slika u Blacima prikazuje trenutak susreta Krista i Samaritanke na zdencu. Krist se nalazi s lijeve strane bunara u sjedećem je položaju, dok je Samaritanka s desne strane naslonjena na bunar. Između njih nalazi se posuda za vodu. Krist i Samaritanka su zatečeni u trenutku razgovora na što ukazuje gestikulacija rukama. Krist je odjeven u karakterističnu crveno-plavu draperiju, dok Samaritanka nosi haljinu zemljanih tonova koja stilom više odgovara vremenu nastanka slike. U pozadini slike vidljivi su elementi arhitekture u desnom kutu i pejzaž.⁸⁸

⁸⁶ Belamarić 1982, 25.

⁸⁷ "The Samaritan Woman". <https://www.bai.org.uk/the-samaritan-woman/> (posjećeno 16. kolovoza 2023.)

⁸⁸ Badurina 2000, 380.

Slika 24. Isus Krist sa Samarićankom

Uz spomenute slike, Pustinja je posjedovala velik broj slika na papiru, uokvirenih u srebrne i drvene okvire. Prema inventaru iz 1771. godine, u Blacima se nalazilo četrnaest slika na platnu, dvije slike na drvenim pločicama te dvanaest slika općenito spomenutih.⁸⁹ Sačuvana je i slika sv. Katarine iz 17. stoljeća s pripadajućim okvirom, ali je u jako lošem stanju. Među gravirama posebno se ističu one obojane, a rađene su prema Poussinu s prikazima sedam sakramenata.⁹⁰ Iz druge polovice 18. stoljeća sačuvana su dva portreta koji prikazuju don Ivana Nemčića, upravitelja pustinje Blaca, i Giuseppea Vavisca, njegovog zastupnika u Mlecima. Slike su jednake veličine i rađene su istim načinom rada iz čega se da zaključiti da su djelo istog slikara. Na portretu Nemčić je odjeven u crno odijelo s bijelim svećeničkim ovratnikom, dok Vavisco nosi crveni haljetak i vlasulju sukladno onodobnom načinu odijevanja u Mlecima. Oboje u rukama nose posjetnicu onog drugog.⁹¹

⁸⁹ Batelja 1992, 106.

⁹⁰ Belamarić 1982, 25

⁹¹ Belamarić 1982, 25.

Slika 25. Portreti don Ivana Nemčića (desno) i Giuseppea Vavisca (lijevo)

3.5.6. Ostale dragocjenosti

Najvrjedniji bio inventara Pustinje je Gospa Blatačka koju su, prema predaji, na Brač donijeli prvu pustinjaci i koja se uspjela sačuvati do danas. Od crkvenih predmeta, sačuvani su kaleži, pokaznica, i piksida iz 17. stoljeća, razno pozlačeno srebrno posuđe za liturgijsku uporabu, misno ruho, zlatom pozlačene srebrne krune za slike i kipove Gospe i Isusa, raznovrsni pozlačeni nakit za kipove, stoj za pečenje hostije itd.

Namještaj u Pustinji uglavnom pripada drugoj polovici 19. stoljeća, dok je iz 18. stoljeća sačuvano samo nekoliko komada u vrlo trošnom stanju. Posebno se ističu trbušasti komo-biro, ugaoni stolić jednostavnog oblika, pisali stol s intarzijom i posebno vrijedne stolice profiliranih oblika s ukrašenom kožom. Pretpostavlja se da su stolice vezane uz osobu don Ivana Nemčića i datiraju u drugu polovinu 18. stoljeća. Potječu najvjerojatnije iz Mletaka i predstavljaju jedine primjerke tog tipa u Dalmaciji. U Pustinji se također nalazi vrijedna kolekcija od šezdeset pet satova i budilica različitih modela, od kojih se posebno ističe sat s utezima proizveden u Londonu u 17. stoljeću. Kao maturalni dar za Nikolu Miličevića mlađeg, Nikola Miličević stariji nabavlja glasovir. Kupljen je u Beču, dopremljen u Zadar, a zatim brodom prevezen do blatačke uvale.⁹²

⁹² Vlahović 2010, 86.

Prema predaji, dvanaest ljudi ga je iz luke osam sati nosilo na leđima, prilikom čega su za okrepu popili pedeset i šest litara vina.⁹³ Pustinja posjeduje i rijedak primjerak mehaničkog gramofona s perforiranim kartonskim pločama iz druge polovice 19. stoljeća.

Blatačko pomorstvo također je ostavilo traga i to u obliku brodske pulene polake *Buon Viandante*. Danas se čuva u Muzeju otoka Brača u Škripu i predstavlja jedan od najvažnijih eksponata. Ima odlike baroknog sloga druge polovice 18. stoljeća, a prikazuje alegorijski lik žene s ukrasom. Pulena spada među najstarije i rijetko sačuvane na našem dijelu Jadrana. Još jedan primjerak koji se ne nalazi u samom samostanu, već na kapeli posvećenoj Gospi na žalu blatačke uvale jest kovana željezna rešetka živahnog propleta. Potječe iz 1765. godine i predstavlja rijetko sačuvan primjer stare obrade željeza na otoku Braču.⁹⁴

Slika 26. Blatačka Gospa

⁹³ Damjanović 2011, 48.

⁹⁴ Belamarić 1982, 26.

Slika 27. Godišnje hodočašće u Blaca povodom blagdana Uznesenja Blažene Djevice Marije⁹⁵

Slika 28. Pulena blatačkog jedrenjaka, Muzej otoka Brača, Škrip

⁹⁵ Svake godine, prve subote nakon blagdana Velike Gospe, u Blacima se održava procesija u kojoj se nosi drveni kip Gospe Blatačke.

4. Projekt eko-muzeja i revitalizacija Pustinje

Smrću don Nikole Miličevića mlađeg 1963. godine, gasi se pustinja Blaca nakon više od četiri stoljeća djelovanja. Godine 1972. sklopljen je ugovor između Skupštine općine Brač i Biskupije Hvar, kojim Biskupija predaje Općini na čuvanje slike, knjige i pokretni inventar crkve, a temeljem ugovora o kupoprodaji Općina Brač postaje vlasnik blatačkih zgrada i zemljišta. Iz toga je izuzeta crkva, dvorište i groblje Pustinje. Prve ideje o revitalizaciji Pustinje i uspostavi eko-muzeja pojavljuju se osamdesetih godina, a njihovu realizaciju preuzima Centar za kulturu Brač, koji od 1994. godine skrbi o Blacima. Centar u svom sastavu još ima Muzej otoka Brača u Škripu i Galeriju umjetnina *Branislav Dešković* u Bolu.⁹⁶

Izraz eko-muzej pojavljuje se prvi put 1971. godine, u vrijeme kad jača želja za oživljavanjem muzeja i ponovnim definiranjem njegovog odnosa s javnošću.⁹⁷ Izraz prvi koristi francuski muzeolog Georges Henri Riviere. On tvrdi da su se eko-muzeji razvili iz muzeja na otvorenom s ciljem predstavljanja neke ekološke cjeline.⁹⁸ Mavrović smatra da to upućuje na proces koji nezadrživo ide prema naprijed. Prema njemu, eko-muzej treba uključivati integraciju zaštite kulturnog nasljeđa u sklopu muzeja, kao i muzeološko definiranje ekoloških cjelina. Ekološke cjeline se pritom ne odnose samo na vodu, zrak i prirodnu okolinu, već i na cjelokupni antropološki značaj čovjekova kulturnog razvitka, tradicije i djelovanja u prostoru te njegovu integraciju s prirodom i prirodnim resursima. Na taj se način muzejska djelatnost udaljava od nekih tradicionalnih ograničenja.⁹⁹ Cilj eko-muzeja je promoviranje cjelokupne kulture i baštine s određenim geografskim područjem i sferom djelatnosti. Ta baština može biti materijalna i nematerijalna. Poput ostalih muzeja, eko-muzej se bavi čuvanjem, istraživanjem, izlaganjem i sl., ali dodaje mu se posebna društvena uloga.¹⁰⁰ Eko-muzej se temelji na dogovoru zajednice i predstavlja dinamičan način na koji zajednice čuvaju i upravljaju svojom baštinom radi održivog razvoja.¹⁰¹

⁹⁶ Damjanović 2011, 51.

⁹⁷ "Ecomuseum". <https://ecomusee.qc.ca/en/ecomuseum/definition-of-an-ecomuseum/> (posjećeno 1. rujna 2023.)

⁹⁸ "New Museology: Ecomuseums".

<https://evmuseography.wordpress.com/2015/01/26/new-museology-ecomuseums/> (posjećeno 1. rujna 2023.)

⁹⁹ Maroević, Ivo. "Od muzeja na otvorenom do eko-muzeja". *Informatica museologica* Vol. 15. No. 1-3 (1984): 18.

¹⁰⁰ "Ecomuseum".

¹⁰¹ "New Museology: Ecomuseum".

Slika 29. Pustinja Blaca iz zraka

U posljednja četiri desetljeća u Blacima su provedeni opsežni konzervatorski radovi, a od 2007. izvode se u sklopu širokog programa revitalizacije pod nazivom *Eko-muzej Pustinja Blaca*.¹⁰² Radovi na prvoj fazi obnove započeli su 2007. godine pod stručnim nadzorom Ministarstva kulture Republike Hrvatske, odnosno Uprave za zaštitu kulturne baštine u sklopu Konzervatorskog odjela iz Splita.¹⁰³ Najvažniji projekt vezan uz Pustinju tiče se sanacije i adaptacije muzejskih zgrada. Zadnjih nekoliko godina od najveće važnosti je bio projekt obnove samostanskog sklopa u Pustinji uzimajući u obzir stanje zgrada i muzejskog fundusa. Intenzivna sanacija započela je krajem 2008. godine, a uključivala je popravak pristupnog puta te dovršetak radova na obnavljanju muzejske zgrade i dijela namještaja. Sljedeće faze odnosile su se uređenje konobe s bačvama, radionice, *Nove* i *Težačke kuće* te revitalizaciju obližnjeg okoliša. Česte bujice koje su odnosile zemlju i kamenje rezultirale su godišnjim organiziranjem akcija raščišćavanja i uređivanja putova od strane blatačkih upravitelja. Isti razlozi rezultirali su prekidom sanacijskih radova u više navrata. U sklopu novih radova, oštećeni dijelovi puta uz samostanski sklop su obnovljeni starim načinom tehnikom suhozida. Također, obnovljena je i velika konoba koju je krajem 19. st. uredio don Nikola Miličević stariji. Velike bačve od tvrdog drveta donio je iz Italije, kao i crpke i željezne turnjeve za vino. Pustošenjem Blaca sredinom 20. stoljeća ostali su samo prazni hambari i razbijene bačve. Tijekom obnove promijenjene su stropne konstrukcije

¹⁰² "RH Ministarstvo kulture i medija. Pustinja Blaca – kulturni krajolik". <https://min-kulture.gov.hr/print.aspx?id=12015&url=print> (posjećeno 2. rujna 2023.)

¹⁰³ Vlahović 2010, 82.

velike konobe, zidovi su restaurirani, kao i alati, strojevi i bačve korištene za podrumarenje. U tom kontekstu, proveden je i program sanacije koji je uključivao i drvodjeljsku radionicu. Radionica smještena uz špilju Ljubitovicu imala je tokarski stroj i razne alate potrebne za održavanje namještaja, prozora i vrata u Pustinji. Don Niko je radionicu također koristio kako bi izrađivao krletke za ptice koje je uzgajao. Prije nekoliko godina, krov kamene jednokatnice se srušio zajedno s drvenom konstrukcijom kata. U procesu obnove, ponovno je postavljen krov od kamenih ploča, a drveni podovi su postavljeni na gredama. Unutrašnjost je ožbukana, namještaj je uređen, uključujući tokarski stol, ormar s drvodjeljskim alatom je rekonstruiran. Na blagdan Uznesenja Blažene Djevice Marije (Gospe Blatačke) 23. kolovoza 2008. godine, dovršena je sanacija dijela pristupnog puta i međukatne konstrukcije u smještene u konobi. Također, izvršena je sanacija i adaptacija kuće radionice, restauracija opreme u konobi i jednog dijela namještaja. Za vrijeme obnove, ovi radovi su predstavljeni na izložbi koja je postavljena na ulazu u Muzej. Sljedeće godine, započeta je obnova i sanacija muzejskih zgrada iz 19. stoljeća, poznatih kao *Nova kuća* i *Težačka kuća*. Cilj ovih radova je osigurati smještajni kapacitet za dvadesetak ljudi, većinom djelatnika Pustinja, istraživača, svećenika, stručnjaka te sudionika znanstvenih i stručnih radionica. Razmišlja se i o mogućnostima za komercijalne svrhe, naravno, uz prethodno strogo definirane uvjete. Radovi su se nastavili i pojačali tijekom 2010. i 2011. godine, pod stručnim nadzorom mr. sc. Vanje Kovačić iz Konzervatorskog odjela u Splitu. U okviru radova na sanaciji *Nove* i *Težačke kuće*, izvodili su se brojni zidarski, instalacijski, krovopokrivački, kamenorezački, stolarski, ličilački i drugi radovi. Paralelno su provedeni konzervatorsko-restauratorski zahvati na predmetima iz muzejskog fundusa. U Split je helikopterom na restauraciju prevezena crvena salonska garnitura. Prilikom restauracije učvršćena je drvena konstrukcija dvosjeda i naslonjača, obnovljena politura furnira te su obavljeni potrebni tapetarski radovi. Također, dovršavani su predmeti kao što su misnica i stol iz 18. stoljeća, drvena škrinja iz 18. stoljeća te ormar iz sobe don Nike Miličevića iz 19. stoljeća.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Damjanović 2011, 52 – 54.

Slika 30. Radni stol¹⁰⁵

Slika 31. Salon s glasovirom don Nikole Miličevića mlađeg

¹⁰⁵ Restauraciju namještaja u Blacima od 2007. godine provode restauratori-konzervatori Giuseppe i Zrinka Sava. Njihov najnoviji projekt tiče se restauracije sekretera iz pustinje Blaca u vrijednosti 27 500,00 kuna.

U veljači 2010. godine došlo je do odrona koji je oštetiio dijelove kompleksa Pustinje. Sanacija oštećenja kompleksa, kao i stijenske mase, rezultirala je zatvaranjem pustinje za posjetitelje sve do lipnja 2013. godine.¹⁰⁶ Sljedeća faza radova uključivala je nastavak sanacije i uređenja Muzeja, kao i unapređenje muzejskog koncepta prema konceptu eko-muzeja. Projektnu dokumentaciju za *Eko-muzej Pustinja Blaca* izradila je tvrtka APE d.o.o. u razdoblju od 2015. do 2016. godine. Ona je uključivala projekt sanacije i adaptacije samostanskog sklopa Pustinja Blaca, projekt rekonstrukcije gospodarskih zgrada te revitalizaciju pčelinjaka i maslinika.¹⁰⁷

Obnovu Pustinje financira Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Splitsko-dalmatinska županija te pojedini donatori. Također, ostvaruje se vrlo dobra suradnja i s Hvarsko-bračko-viškom biskupijom. Daljnja nastojanja vezana za Pustinju tiču se vrednovanja, čuvanja i predstavljanja cjelokupne baštine u vjerskom, gospodarskom i muzejskom smislu domaćoj i stranoj javnosti. Sredinom devedesetih godina pojavila se inicijativa za uvrštavanjem pustinje Blaca na UNESCO Listu svjetske baštine.¹⁰⁸ Važan pomak prema tom cilju ostvaren je 29. siječnja 2007. godine kad je, na prijedlog Ministarstva kulture Republike Hrvatske, pustinja Blaca uvrštena na Pristupnu listu UNESCO-a.¹⁰⁹ Opsežni konzervatorsko-restauratorski radovi provedeni u razdoblju od 2007. do 2015. godine u sklopu *Eko-muzeja Pustinja Blaca*, priskrbili su Pustinji nominaciju za prestižnu nagradu *Landscape Award* 2015. godine. *Landscape Award* je nagrada koju svake dvije godine dodjeljuje Vijeće Europe projektima lokalnih organizacija i udruga, koje smatra uzornim primjerima u očuvanju i prezentaciji vrijednosti krajolika. *Eko-muzej Pustinja Blaca* nominiran je u kategoriji Nagrada za dostignuća u području zaštite krajolika i prvi je hrvatski kandidat nominiran za tu prestižnu nagradu.¹¹⁰

¹⁰⁶ "Novi život bračke pustinje". <https://www.culturenet.hr/novi-zivot-bracke-pustinje/47763> (posjećeno 2. rujna 2023.)

¹⁰⁷ "Eko muzej Pustinja Blaca". <https://www.ape.hr/projekt/blaca> (posjećeno 1. rujna 2023.)

¹⁰⁸ Damjanović 2011, 51.

¹⁰⁹ "UNESCO – World Heritage Convention".

<https://whc.unesco.org/en/tentativelists/?action=listtentative&state=hr&order=states> (posjećeno 2. rujna 2023.)

¹¹⁰ "RH Ministarstvo kulture i medija. Pustinja Blaca – prvi hrvatski kandidat za *Landscape Award* Vijeća Europe". <https://shorturl.at/eLEU5> (posjećeno 1. rujna 2023.)

5. Zaključak

Pustinja Blaca nastala je prije pet stoljeća kao zajednica redovnika pustinjaka i svjetovnjaka. On je imala svoja pravila i posjede kojima je slobodno raspolagala. Osnovana je 1550. godine od strane poljičkih svećenika, don Grgura Martinovića i don Petra Vitačića, a trajala je do 1963. godine i smrti don Nikole Miličevića mlađeg. Prvi pustinjaci naseljavaju špilju Ljubitovicu iz koje se s vremenom razvija pustinja Blaca. Blatački redovnici živjeli su u siromaštvu, ali kroz štedljivost, predan rad i razborito upravljanje stječu nove posjede. Pustinja je do početka 18. stoljeća relativno sporo napredovala, da bi u 18. stoljeću doživjela ekonomski uzlet zahvaljujući poljoprivredi, stočarstvu, vinogradarstvu, a kasnije i trgovini i pomorstvu. Razdoblje blagostanja samostana nakratko je prekinuto 1724. godine požarom koji je uništio sve zgrade, ali i dokumente zbog čega se danas o prvom razdoblju Pustinja vrlo malo zna. Unatoč tome, redovnici su zgrade obnovili brzo i o vlastitom trošku, što svjedoči o tome koliko je Pustinja bila imućna. Za blatačke redovnike najveći značaj predstavljala je crkva u kojoj su vršili bogoslužje. Gradila se od 1588. do 1614. godine u renesansnom slogu i bila je posvećena Uznesenju Blažene Djevice Marije. Stradala je u požaru 1724. godine nakon čega je obnovljena uglavnom prema baroknim uzorima. Unutar crkve nalaze se tri barokne oltarne pale posvećene Uznesenju Blažene Djevice Marije, Gospi od Ružarija i Gospi od Karmela. Svoj finalni oblik Blaca dobiva za uprave članova obitelji Miličević, koji su Pustinjom upravljali punih sto godina. U tom razdoblju dovršena je crkva, samostan, stambene i gospodarske zgrade, a redovnička zajednica stekla je velike posjede. Interijer pustinja bogato je bio opremljen namještajem, satovima, bibliotekom, slikama itd. U pinakoteci blatačke Pustinja mogu se, među ostalima, pronaći slike Marije Magdalene i Isusa sa Samaritankom, koje se smatraju najvrjednijim bračkim slikama druge polovice 17. stoljeća. Početak 20. stoljeća označio je opadanje ekonomske moći Pustinja i sve veće okretanje duhovnosti, ali i znanosti. To je vrijeme kad se osniva blatačka tiskara, škola i opservatorij te se nadopunjavaju biblioteka i pinakoteka. Zvezdarnicu je osnovao don Nikola Miličević mlađi, posljednji blatački redovnik, nakon čije se smrti Pustinja gasi. Ugovorom sklopljenim između Općine Brač i Biskupije Hvar 1972. godine, Općina postaje vlasnik zemlje i zgrada Pustinja te na sebe preuzima čuvanje slika, knjiga i pokretnog inventara. Crkva, groblje i dvorište pritom ostaju u vlasništvu Hvarske biskupije. Centar za kulturu Brač preuzima brigu o Pustinji 1994. godine i teži zaštiti i valorizaciji blatačkog kompleksa. Obnova Blaca započela je 2007. godine, a od posebnog značaj je projekt

sanacije i adaptacije muzejskih zgrada. Potporom Ministarstva kulture Republike Hrvatske i uz stručni nadzor, obnovljeni su različiti dijelovi Pustinje, uključujući staze, konobu, kuće i zgradu radionice.

Od uspostave Pustinje Blaca kao eko-muzeja, intenzivno se radi na njenoj revitalizaciji te isticanju kulturne i prirodne baštine. Nesporno je da se do danas dosta postiglo po pitanju obnove Pustinje, o čemu najbolje svjedoče nominacija za nagradu *Landscape Award* Vijeća Europe te mjesto na Pristupnoj listi svjetske baštine. Temeljni cilj projekta revitalizacije upravo je uvrštavanje na UNESCO-ovu listu, što bi dodatno pridonijelo globalnoj prepoznatljivosti kompleksa te osiguralo njegovu dugoročnu zaštitu. Iako se Pustinja Blaca nalazi na Pristupnoj listi već od 2007. godine, još uvijek se suočava s izazovima u ispunjavanju svih potrebnih uvjeta. Unatoč naporima i financijskoj podršci različitih investitora, za kompletnu revitalizaciju Pustinje potrebna su znatno veća sredstva. O tome najbolje svjedoči činjenica da je za projekt potpune revitalizacije izvorno bilo predviđeno vrijeme od 2015. do 2020. godine, a koji još dan danas nije ni približno dovršen. Trenutno o čitavom blatačkom kompleksu brinu dvojica braće, Luka i Zoran Vranjčić, koji obnašaju funkcije zaštitara i turističkih vodiča.

Potpuna revitalizacija Pustinje uključivala bi cjelovitu obnovu samostanskog kompleksa, obnovu blatačkog gospodarstva, uspostavu kvalitetnog turističkog programa te uključivanje lokalne zajednice. Iako je blatačko gospodarstvo u prošlosti činilo ključan dio života redovničke zajednice, danas je zanemareno. Još su 2015. godine izrađeni projekti obnove maslinika, vinograda i pčelinjaka, ali su još uvijek daleko od realizacije. Revitalizacija bi također uključivala nabavu astronomske opreme i obnovu opservatorija, ali najambiciozniji dio projekta bila bi obnova okolnih zaseoka koji su gravitirali Blacama. Ova obnova značajno bi doprinijela očuvanju kulturnog nasljeđa Pustinje Blaca, poticanju lokalnog gospodarstva i razvoju turizma. Iako postoje brojne kvalitetne ideje za potpunu revitalizaciju Pustinje Blaca, mnoge od njih ostaju samo "slovo na papiru". Kao što je već navedeno, pustinja Blaca predstavlja projekt koji zahtijeva izdašnu financijsku pomoć. Sve dok država ne počne pridavati više pažnje iznimnim kulturnim lokalitetima poput ovog, teško da će se napraviti ikakav značajniji pomak. Danas, Pustinja Blaca privlači sve više planinara, biciklista i ljubitelja prirode te je postala muzejska ustanova od iznimne kulturne i povijesne važnosti za otok Brač i Hrvatsku. Potpuna revitalizacija kompleksa uvelike bi pridonijela daljnjem razvitku podneblja, posebice u gospodarskom, ekonomskom i turističkom pogledu.

Popis priloga

Slika 1. Unutrašnjost Zmajeve špilje, Izvor: Otok Brač - Zmajeva špilja, <https://shorturl.at/GIKNZ> (posjećeno 20. 8. 2023.)

Slika 2. Zapadni reljef Zmajeve špilje s prikazom Apokalipse, Izvor: Zmajeva špilja, <https://shorturl.at/awUW1> (posjećeno 20. 8. 2023.)

Slika 3. Pustinja Dračeva Luka, Izvor: Izvor: Samostan Pustinja Dračeva Luka, <https://shorturl.at/qtxEQ> (posjećeno 02. 01. 2022.)

Slika 4. Pustinja Stipančić, Izvor: Kovačić, Vanja. "Pustinja Stipančić iznad Murvice na otoku Braču", *Klesarstvo i graditeljstvo* (2014): No 1 - 4, 37.

Slika 5. Pustinja Dutić, Izvor: Marinković, Ivan, ur. *Samostani otoka Brača*. Bol: Galerija umjetnina "Branko Dešković", 1993. 112.

Slika 6. Pustinja Silvio, Izvor: Marinković 1993, 107.

Slika 7. Pustinja Blaca, Izvor: Wikipedia Commons, <https://shorturl.at/fyNP8> (posjećeno 20. 8. 2023.)

Slika 8. Arhitektonski nacrt samostanskog kompleksa s istaknutim prostorom crkve. Izrada nacrta: tvrtka APE d.o.o., Izvor: https://www.ape.hr/projekt/blaca_samostan (posjećeno 28. kolovoza 2023.)

Slika 9. Tlocrt pustinje Blaca, Izvor: Vlahović, Darko. *Pustinja Blaca: moć malih svjetova*. Zagreb: Netgen, 2010. 94.

Slika 10. Blatački kamin, Izvor: Bužančić, Radoslav. "Pustinja Blaca – kulturni krajolik". *Klesarstvo i graditeljstvo* br. 1-2 (2015): 9.

Slika 11. Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u pustinji Blaca, fotografirala: Antonela Škrpaca, 2023.

Slika 12. Trenutni izgled crkvenog interijera, fotografirala: Antonela Škrpaca

Slika 13. Grafički prikaz preslice (stražnja i prednja strana). Autorica crteža: Ana Doljanin, Izvor: ArtCoRe.Lab, <https://artcorelab.hr/projekti/preslica-u-pustinji-blaca/> (posjećeno 28. kolovoza 2023.)

Slika 14. Oltarna pala Uznesenja Blažene Djevice Marije, Izvor: Fototeka Konzervatorsko-restauratorskog zavoda u Splitu, Pustinja Blaca Br. 91449, fotograf: Živko Bačić, 1989.

Slika 15. Oltar Uznesenja Blažene Djevice Marije, fotografirao: Peter Pečenko

Slika 16. Oltarna pala Gospe od Ružarija, Izvor: Fototeka Konzervatorsko-restauratorskog zavoda u Splitu, Pustinja Blaca Br. 91441, fotograf: Živko Bačić, 1989.

Slika 17. Oltar Gospe od Ružarija, fotografirao: Peter Pečenko

Slika 18. Oltarna pala Gospe Karmelske, Izvor: Fototeka Konzervatorsko-restauratorskog zavoda u Splitu, Pustinja Blaca Br. 91439, fotograf: Živko Bačić, 1989.

Slika 19. Oltar Gospe Karmelske, fotografirao: Peter Pečenko

Slika 20. Škola u pustinji Blaca, Izvor: Wikipedia, <https://shorturl.at/fhjr9> (posjećeno 30. kolovoza 2023.)

Slika 21. Don Nikola Miličević mlađi pored teleskopa, Izvor: Marinković 1993, 87.

Slika 22. Blatačka biblioteka, Izvor: Bužančić 2015, 10.

Slika 23. Marija Magdalena, fotografirala: Antonela Škrpaca, 2023.

Slika 24. Isus Krist sa Samarićankom, fotografirala: Antonela Škrpaca, 2023.

Slika 25. Portreti don Ivana Nemčića (desno) i Giuseppea Vavisca (lijevo), fotografirala: Antonela Škrpaca, 2023.

Slika 26. Blatačka Gospa, Izvor: Damjanović, Jasna. "Ispod stijene – Pustinja". *Informatica museologica* Vol. 42 No. 1-4 (2011): 57.

Slika 27. Godišnje hodočašće u Blaca povodom blagdana Uznesenja Blažene Djevice Marije, fotografirao: Branko Galić, Izvor: Europe Landscape Convention, <https://shorturl.at/cjR16> (posjećeno 1. rujna 2023.)

Slika 28. Pulena blatačkog jedrenjaka, Muzej otoka Brača, Škrip, zvor: Bužančić, Radoslav. "Pustinja Blaca – kolijevka kulturnog krajolika" – izložba u Gliptoteci HAZU, Zagreb, 20. rujna do 20. listopada 2017. 36.

Slika 29. Pustinja Blaca iz zraka, fotografirao: Marko Jakelić, Izvor: Europe Landscape Convention, <https://shorturl.at/cjR16> (posjećeno 1. rujna 2023.)

Slika 30. Radni stol, fotografirao Robert Barilla, Izvor: <https://shorturl.at/mrJW0> (posjećeno 1. rujna 2023.)

Slika 31. Salon s glasovirom don Nikole Miličevića mlađeg, fotografirao: Robert Barilla, Izvor: <https://shorturl.at/mrJW0> (posjećeno 1. rujna 2023.)

Literatura

"Antun Padovanski", *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje 2023.*

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3214> (posjećeno 6. kolovoza 2023.)

"Assumption", *Britannica, mrežno izdanje 2023.*

<https://www.britannica.com/topic/Assumption-Christianity> (posjećeno 6. kolovoza 2023.)

Badurina, Anđelko, ur. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2000.

Barbarić, Vedran. *Sakralna topografija otoka Brača*. Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, 2022.

Barilla, Robert. Šimunović, Petar. *Brač – krajolici i spomenici*. Dračevica: Zaklada otok Brač – negdje između mora i zvijezda, 2014.

Batelja, Juraj. *Svećenička pustinja Blaca: u obrisima povijesnih činjenica i zrcalu svoga Pravilnika*. Zagreb: Biskupija hvarsko-bračko-viška, 1992.

Batelja, Juraj. *Apokalipsa u Zmajevoj špilji*. Zagreb: Vlastita naklada, 2000.

Belamarić, Josip, ur. *Pustinja Blaca: Izložba regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture – Split i Bračkog muzeja*. Split: Muzej narodne revolucije, 1982.

Bužančić, Radoslav. "Pustinja Blaca – kulturni krajolik". *Klesarstvo i graditeljstvo* br. 1-2 (2015): 3 – 19.

Bužančić, Radoslav. "Pustinja Blaca – kulturni krajolik" – izložba u Gliptoteci HAZU, Zagreb, 20.rujna - 20.listopada 2017. 35.

Damjanović, Jasna. "Ispod stijene – Pustinja". *Informatica museologica* Vol. 42 No. 1-4 (2011): 46 – 59.

"Ecomuseum". <https://ecomusee.qc.ca/en/ecomuseum/definition-of-an-ecomuseum/> (posjećeno 1. rujna 2023.)

"Eko muzej Pustinja Blaca". <https://www.ape.hr/projekt/blaca> (posjećeno 1. rujna 2023.)

"Konzervatorsko-restauratorski radovi na preslici Gospe od Uznesenja u Pustinji Blaca". <https://artcorelab.hr/projekti/preslica-u-pustinji-blaca/> (posjećeno 28. kolovoza 2023.)

Marinković, Ivan, ur. *Samostani otoka Brača*. Bol: Galerija umjetnina "Branko Dešković", 1993.

Maroević, Ivo. "Od muzeja na otvorenom do eko-muzeja". *Informatica museologica* Vol. 15. No. 1-3 (1984): 18 – 19.

"New Museology: Ecomuseums".

<https://evmuseography.wordpress.com/2015/01/26/new-museology-ecomuseums/> (posjećeno 1. rujna 2023.)

"Novi život bračke pustinje". <https://www.culturenet.hr/novi-zivot-bracke-pustinje/47763> (posjećeno 2. rujna 2023.)

"RH Ministarstvo kulture i medija. Pustinja Blaca – kulturni krajolik".

<https://min-kulture.gov.hr/print.aspx?id=12015&url=print> (posjećeno 2. rujna 2023.)

"RH Ministarstvo kulture i medija. Pustinja Blaca – prvi hrvatski kandidat za *Landscape Award* Vijeća Europe". <https://shorturl.at/eLEU5> (posjećeno 1. rujna 2023.)

"Saint Jerome – The iconography".

<https://www.christianiconography.info/jerome.html> (posjećeno 6. kolovoza 2023.)

"Saint John Nepomuk: The iconography".

<https://www.christianiconography.info/johnNepomuk.html> (posjećeno 7. kolovoza 2023.)

"Saint Joseph: The iconography". <https://www.christianiconography.info/joseph.html> (posjećeno 7. kolovoza 2023.)

"Saint Mary Magdalene: The iconography".

<https://www.christianiconography.info/magdalene.html> (posjećeno 15. kolovoza 2023.)

"Saint Vincent Ferrer: The iconography".

<https://www.christianiconography.info/vincentFerrer.html> (posjećeno 6. kolovoza 2023.)

Šimunović, Petar. *Brač – Vodič po otoku*. Zagreb: Turistički savez općine Brač, 1987.

Škrobalj, Ante. *Vjera starih Hrvata na reljefu u Zmajevoj špilji na otoku Braču*. Duće: Vlastita naklada, 1986.

"The Samaritan Woman". <https://www.bai.org.uk/the-samaritan-woman/> (posjećeno 16. kolovoza 2023.)

"UNESCO – World Heritage Convention".

<https://whc.unesco.org/en/tentativelists/?action=listtentative&state=hr&order=states>

(posjećeno 2. rujna 2023.)

Vlahović, Darko. *Pustinja Blaca: moć malih svjetova*. Zagreb: Netgen, 2010.

Sažetak

Sredinom 16. stoljeća započinje život pod špiljom Ljubitovicom na južnoj strani otoka Brača. Tu se nastanjuju svećenici glagoljaši s ciljem vođenja istinskog pustinjačkog života i proživljavanja svoje vjere. Pustinja Blaca nastala je posljednja od murvičkih eremitaža, ali održala se najdulje i dostigla je najviši stupanj razvoja. Temeljila se na zajedništvu, jednostavnom načinu života, molitvi i radu. Svi članovi Pustinja pridržavali su se Pravilnika u kome su bile sadržane sve njihove obveze i koji je predstavljao temelj njihova napretka. Neprestanom gradnjom, dogradnjom i obnovom, iz skromnog prostora špilje Ljubitovice razvio se impresivan i jedinstven samostanski kompleks. O bogatstvu blatačke Pustinja najbolje svjedoče biblioteka, tiskara, opservatorij s teleskopom, glasovir, gramofon itd. Svoj prostor pustinjaci su oplemenjivali stilskim namještajem i umjetničkim djelima koji se mogu vidjeti u njihovoj pinakoteci. Blatački kompleks egzistirao je 413 godina. Od 1994. godine djeluje kao muzejska ustanova u sklopu Centra za kulturu Brač. Zahvaljujući tome, ovaj je jedinstveni spomenik kulture obnovljen i dostupan posjetiteljima tijekom cijele godine. U sklopu Centra, aktivno se radi na zaštiti, valorizaciji i revitalizaciji blatačkog kompleksa, s konačnim ciljem priznavanja pustinja Blaca kao baštine pod zaštitom UNESCO-a.

Ključne riječi: pustinja Blaca, špilja Ljubitovica, svećenici glagoljaši, crkva Navještenja Blažene Djevice Marije, upravitelji Miličevići

Abstract

In the mid-16th century, life began under the cave of Ljubitovica on the southern side of the island of Brač. This is where Glagolitic priests settled with the aim of leading a true hermit's life and living out their faith. Blaca Desert was the last of the hermitages in the region of Murvica to be established, but it endured the longest and reached the highest level of development. It was founded on community, a simple way of life, prayer, and work. All members of the Desert adhered to a set of rules that contained all their obligations and served as the foundation of their progress. Through constant construction, expansion, and renovation, an impressive and unique monastery complex has emerged from the humble space of Ljubitovica cave. The wealth of Blaca Desert is best evidenced by its library, printing press, observatory with a telescope, piano, gramophone, and more. The monks adorned their space with stylish furniture and artworks that can be seen in their gallery. The Blaca complex existed for 413 years. Since 1994, it has functioned as a museum institution within the Brač Cultural Center. Thanks to this, this unique cultural monument has been restored and is accessible to visitors year-round. Within the Center, active efforts are underway to protect, valorize, and revitalize the Blaca complex, with the ultimate goal of recognizing Blaca Desert as a UNESCO-protected heritage site.

Keywords: Blaca Hermitage, Ljubitovica Cave, Glagolitic priests, Church of the Annunciation of the Blessed Virgin Mary, Miličević administrators

Obrazac A.Č.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Antonela Škrpaca, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce povijesti i povijesti umjetnosti, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mojega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 18.09.2023.

Potpis

Izjava o pohrani završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada (podcrtajte odgovarajuće) u Digitalni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu

Student/ica: Antonela Škrpaca

Naslov rada: Pustinja Blaca – Kulturni spomenik otoka Brača

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Povijest umjetnosti

Vrsta rada: Završni rad

Mentor/ica rada:

Ivana Prijatelj Pavičić, prof. dr. sc.

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Komentor/ica rada:

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

Vedran Barbarić, doc. dr. sc.

Ivana Prijatelj Pavičić, prof. dr. sc.

Silva Kalčić, doc. dr. sc.

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

a) rad u otvorenom pristupu

b) široj javnosti, ali nakon proteka 6 / 12 / 24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).

(zaokružite odgovarajuće)

Split, 18.09.2023.

Potpis studenta/studentice: